

ODGOVORI NA VPRAŠANJA

*PROF.
ADE VIDOVIČ MUHE*

Legenda:

- Slovenska slovnica*
- ▣ Članki*
- ▣▣ Zapiski s predavanj*

1. Razmerje med pojmom morfologija – oblikoslovje

oblikoslovje	morfologija
= veda o obliki	= veda o morfemih
(veda o morfemih, ki so	morf - (morfem)
nosilci oblik besede)	- logija (veda)

Oblikoslovje je ožji pojem in je le del morfologije.

lip – a □ končniški morfem (= oblikoslovni morfem)

□

korenski morfem

□ Slovničar ne obravnava delitve med morfologijo in oblikoslovjem (za oboje obstaja le en izraz – oblikoslovje).

2. Na konkretnem primeru predstavi razmerje med glasom (črko) in morfemom

{M} - morfem = najmanjša pomenonosna enota jezika mam - a
(temeljna vsebinska prvina jezika)

/f/ - fonem = najmanjša pomenskorazločevalna enota jezika mam - a (Mama)

{a} in /a/ nimata nobene zveze, razen to, da sta homonima

3. Vloga morfemov v stilistiki

Stilistika jezika (jezikovno-besedna stilistika) se začneja v veliki meri že na morfemski ravni. Stilistika pomeni možnost izbire (= za isto predmetnost imam najmanj dve izrazni možnosti), zato je pomembno znati ločevati morfeve za pravilnejšo rabo = ne smemo le intuitivno izbirati, ampak mora biti naša izbira opremljena s čim bolj oprijemljivim, da lahko izberemo pravilnejšo možnost.

Poznavanje pravil za izločanje množice pri izbiri končnic:

bor – ború □ ni pravilno

grad – gradú □ je pravilno

4. Variante končniških morfemov v I. moški sklanjatvi

1. v imenovalniku ednine

a) nekaj samostalnikov, ki pomenijo moške osebe, ima namesto končnice –Ø končnico -a (sluga, vojvoda, oproda, vodja, delovodja, pismonoša, strojevódja, Joža, Mrcina, Bosina)

- prednostno se sklanjajo po II. moški sklanjatvi
- v ostalih sklonih imajo običajne končnice

b) zlasti prevzeti samostalniki imajo namesto končnice –Ø nenaglašemo končnico –o –e –u

-e: iz latinščine (razen kamikaze – iz japonščine): final –e –a

-e je lahko tudi nemi (Lamartine –na –u)

-u: romunski priimki (Ceausesc –u –a)

-o: veliko tudi domačih (Mark -o -a, kino, Oslo)

tožilnik ednine je pri neživem končnica enaka imenovalniku ednine (ostale končnice so običajne)

c) grška in rimska imena imajo stilno zaznamovane končnice -os -us -es -is -as -um,

taka so tudi nekatera občna imena (oblos, ciklus, spektrum)

- slovarske oblike so brez teh končnic (Tenedos – Tened, Tacitus – Tacit, Temistokles – Temistoklej, Avgias – Avgij, spektrum – spekter ...)
- redkeje ohranimo kot osnovo ves prevzeti imenovalnik (arboretum -a)
- pri enozložnicah in nekaterih dvozložnicah to tako sploh delamo (Kos -a, Rodos -a)

2. v rodilniku ednine

poleg končnice -a lahko tudi -ú

- končnica -ú se dobro drži pri besedah: grad – gráda (gradú), hlad – hláda (hladú), mah – máha (mahú), strah – stráha (strahú), smrad – smráda (smradú), glas – glása (glasú)
- končnica -ú se slabše drži pri besedah: sat – sáta (satú), sram – sráma (sramú), mrak – mráka (mrakú)
- manj se uporablja končnica -ú pri besedah: žar – žára (žarú)
- nekateri taki primeri so čisto narečni ali pa starinski knjižni
- včasih je mogoče misliti na različne zveze in pomene: strahú – stráha, stanú – stána, plodú – plóda, rodú – róda

3. v dajalniku in mestniku ednine

- v 19. stoletju so uporabljali namesto končnice -u končnico -I (Domov je Bogomila šla k očeti, nič več se nista videla na sveti.)
- ta končnica je knjižno zastarela ali pa narečna (vzhod)

4. v tožilniku ednine

- samostalniki, ki pomenijo živo, imajo namesto končnice -Ø končnico iz rodilnika -a (redko tudi -u): Videl je brata.
Videl je sinú.

5. namesto končnic -om -ov -oma se za glasovi c j č ž š dž uporabljajo končnice -em -ev -ema (stricem, bojev, nožema, bridžem, bičem, košema)

- pravilo velja tudi, če se ti glasovi pišejo kakor v tujih jezikih (Cloz -em, Fritz -em, Stoy -em, George -em, Jović -em)
- kadar se j na koncu osnove ne piše ali pa se piše z I, so v rabi obojne končnice (z Dareiom – Dareiom, z radiem – radiom)
- nemi soglasnik (pisno obe varianti, izgovor pa [em], [evna], [ev]): Ribót -em/-om [em]

6. v imenovalniku množine

- nekaj samostalnikov ima poleg končnice -i še končnico -je (kmet : kmeti – kmetje)
- dalje se sklanjajo običajno (I. moška sklanjatev) razen tatjé (tatôvi) in volcjé (vôlkovi)

7. v vsej množini

- samostalniki naglašeni na –jé (zobjé, lasjé, možjé, vozjé, ljudjé)

8. v rodilniku množine

- samostalniki naglašeni na –jé (zobjé)
samostalniki, ki osnovo podaljšujejo z –ov- (most-ov-i)
in otrók, kónj, starinska: vól, pénez
□ imajo končnico –Ø

9. v dajalniku množine

- samostalniki naglašeni na –jé (zobjé)
in dnevi (dném)
□ imajo končnico –ém

10. v tožilniku množine

- namesto končnice –e imajo končnico –i naslednji: dní, vôli, darí, vendar le v posebnih zvezah (tri dní, prodal je vôli (par), opraviti darí)
- poleg iti v goste tudi iti v gósti/gostí

11. v mestniku množine

- nekaj samostalnikov ima poleg končnice –ih/končaja –ovih končnico –éh (črtéh, voléh, rogéh)
+ vsi samostalniki naglašeni na –jé (zobjé – zobéh)

12. v orodniku množine

- končnica –mí je stilno nezaznamovana samo pri samostalnikih, ki so naglašeni na –jé (zobjé – zobmí)

5. Variante končniških morfemov v I. ženski sklanjatvi

1. v imenovalniku ednine

- nekatera tuja lastna imena imajo končnico –o –e ali pa je nem (tak –e je lahko govorjen tudi kot polglasnik): Klio –e, Inge –e, Marguerit –e

2. v rodilniku množine

- poleg običajne končnice –Ø še končnica –a pri nekaterih enozložnih osnovah (žên – žená, želj- željá)

3. poleg beséd tudi besedí (Tako bo mir besedí).

4. v tožilniku ednine

- samostalniki na –ev in mati, hči imajo končnico –Ø (bukev, mater, hčer)

5. v orodniku ednine

- samostalniki na –ev –ijo in mati, hči imajo končnico –jo (bukvijo, materjo, hčerjo)

6. samostalnik gospá ima končnice:

gosp -á -é -é -ó -é -ó
-é -á -éma -é -éh -éma
-é -á -ém -é -éh -émi

6. Variante končniških morfemov v II. ženski sklanjatvi

1. samostalniki, katerih osnova se razen v im./tož. edn. Končuje na nezvočnik in zvočnik (v im./tož. ta soglasnika loči polglasnik: bolezen – bolezní), imajo v rodilniku vseh števil in v dajalniku dvojine namesto končnic –jo –(i)ma –mi končnice –ijo –ima –imi (boleznijo – bolezníma – bolezními, povodenj, misel, pesem)
 - take so tudi samo množinske: gosli, svisli, jasli
2. stalne enozložne osnove (razen zgoraj izvzetih primerov, ki gredo po zgledu perút) imajo v dajalniku in mestniku množine in dvojine (ter v orodniku dvojine) namesto končnic –(i)ma –ih –im končnice –éma –éh –ém (stvar –éma –éh –ém, jed, kost, mast, zob, sol ...)
 - tako se sklanja tudi kri (ki ima razen v edn. im./tož. osnovo krv-)
 - od raznozložnih so take tudi: raván, réber, têsén, láhet
 - od stalno večzložnih so take tudi: nozdřv, prásnóv, přèdjéd ...
 - premeno med ozkim in širokim o in e v ednini poznajo samostalniki: móč, péč, nóč, pést, gós, ós, óst
3. raje kot po tipu perút se po zgledu stvár sklanjajo: oblást, nèmóč, ostrřv, razrást (enako tudi kàd, lèst – le da je naglašeni zlog v im./tož. edn. kratek)

7. Variante končniških morfemov v I. srednji sklanjatvi

1. v imenovalniku in tožilniku ednine imajo končnico –Ø besede, ki podaljšujejo osnovo: dekle, vreme, telo
2. za c j č ž š se namesto končnic –o –om –oma rabijo končnice –e –em –ema (lic –e –em –ema)
 - pregláshuje se tudi –o na koncu osnove: oje, uljé
3. v mestniku množine
 - končnico –éh imajo: drvà – drvéh (tudi dřvih)
tlà – tléh
sencè – sencéh
 - tudi dnìh in dnéh
4. nenavadni orodnik množine: drvà – drvmí
tlà – tlémi (tudi tlí)
 - tudi množinski samostalniki se sklanjajo po zgledu mesto (pljuča, jetra, usta, Sela, Selca ...) – le da imata pljuča in Selca (njuni osnovi se končujeta na –c in –č) v dajalniku

množine končnico –em

5. samostalnik blagó ima poleg blága tudi obliko blagôvi (I. moška sklanjatev)

8. Stilne variante glagolskih končniških morfemov

(oni) vejo/vedo ?

9. Izrazna podoba morfema

1 obvezno glasovni

- 1.1 predponski (nikoli ničti) iz – (pisati)
1.2 korenski lip – (a)

2 neobvezno glasovni (lahko so, lahko pa jih ni)

- 2.1 slovnični (končniški) (korak) – Ø
(lip) – a

2.2 obrazilni

- 2.2.1 medponski (ananas) – Ø – (liker)
(zob) – o – (zdravnik)
2.2.2 priponski (pek) – Ø
(misl) – ec

1. korak – Ø □ im., edn., m.sp. prazno mesto ohranja enako
lip – a □ im., edn., ž.sp. količino informacij

2. pek – Ø □ končnica: im., edn., m.sp.
□ kdor (izraža človeka)
misl – ec – Ø □ končnica: im., edn., m.sp.
□ kdor (izraža človeka)

3. ananas – Ø – liker = liker {iz} ananas{-a}
zob – o – zdravnik = zdravnik {za} zob{-e}

Pomen nekaterih morfemov se lahko prepozna iz glasovno praznega mesta (= dobimo enako število informacij, če se z morfemom ne izrazimo = NIČTI MORFEM – prazna mesta, ki so tudi obvestilna).

10. Razvrstitev glasovno praznih morfemov

- 1 slovnični (končniški) (korak) – Ø
- 2 obrazilni
 - 2.1 medponski (ananas) – Ø – (liker)
 - 2.2 priponski (pek) – Ø

Glasovno prazni morfemi dajejo enako število informacij kot ostali.

11. Vidski morfemi

Vidski morfemi spadajo med netvorjene (prvotne) slovnične glagolske morfeme (imajo funkcijo tvorbe glagolskih oblik).

Vidski morfemi so lahko:

- a) glagolske predpone: iz – (pisati)
- b) glagolske pripone: (pis) – a – (ti), (pis)– ova – (ti)

a) Glagolska prepona je morfem pred korenom.

- če je dodana nedovršnemu glagolu, postane ta dovršen: spati □ pre – (spati), delati □ iz – (delati)
- predponski morfemi so vedno glasovno izraženi
- večinoma imajo enak pomen kot predlogi in prislovi
- nekateri koreni imajo več predpon (po – raz – deliti)
- katerokoli predpono dodamo, dobimo s tem novo besedo = besede postanejo pomenskom modificirane (iz – pisati □ ven iz česa, v – pisati □ noter v kaj)

b) Glagolska pripona je morfem za korenom.

- glagolske pripone so različne: a, ni, e, e, uje, ova, va ..., lahko tudi –Ø (nesti)
- same na sebi ne pomenijo nič, pri dveh glagolih isega korena ali podstave pa razločujejo omejenost ali neomejenost dejanja (pogrezniti – pogrezati, zapelje – zapeljuje, seči – segati) oziroma prehodnost ali neprehodnost (rumeniti – rumeneti)

12. Korenski morfemi

- korenski morfemi niso nikoli glasovno prazni
- koren je nosilec stvarnega pomena besede
- dokazujemo ga z zamenjavo morfemov (pogrezati : popihati □ -grez- : -pih-)

13. Morfemska členitev glagola

pre	-	del	-	a	-	ti	/	-m
□		□		□		□		□
glagolska		korenski		priponski		morfem		končniški
predpona		morfem		morfem		glagolske		morfem
						oblike		

- če glagol nima glagolske pripone, se končnice dodajajo h korenu (ne–sti, da–m)
= ti glagoli se imenujejo ATEMATSKI / BREZPRIPONSKI GLAGOLI

- del glagola pred –ti je nedoločniška glagolska osnova
- del glagola pred –m je sedanjiška glagolska osnova
- glagolske oblike, ki se spregajo ali sklanjajo imajo na koncu končnice – del glagola pred temi končnicami je osnova pregibne glagolske oblike (ne zamenjaj z glagolsko osnovo)

delanje: osnova glagolske oblike = delanj-
glagolska osnova = dela-

- nekateri glagoli imajo prosti zaimkovi (ločljivi) morfem se, si (smejati se, prizadevati si) ali vezavni predlog (hoditi za = ljubiti) ali zaimkovni predlog ga, jo (lomiti ga, dobro jo odnesti)

14. Oblikoslovna členitev besede

□ Pri oblikoslovnih vzorcih (sklanjativah, spregativah, pregibanjih v spolu in številu) ločimo dva dela: osnovo in končnico.

osnova = tisti del pregibne besede, ki ima predmetni pomen
(sestoji iz enega ali več morfemov)

končnica = tisti del pregibne besede, ki zaznamuje spol, sklon, osebo ali število
(končnice so pretežno enodelne)

□ imamo več tipov končnic:

- sklonila (lip –a –e –i ..., lep –ega –emu ...)
- osebila (dela –m –š –Ø, na –Ø –te)
- pregibalo za spol (lep –Ø –a –o)
- pregibalo za število (lep –Ø –a –i)

15. Vezani, nevezani morfemi

- morfemi so lahko vezani po svoji funkcionalnosti
- obvezno vezani so vsi slovnični morfemi
- nevezani morfemi se imenujejo samostojni / prosti morfemi (= morfem je enak besedi)

fonem
a vezani (če je to končniški morfem)
morfem
nevezani (če opravlja vlogo veznika)

16. Tipologija premen (grafični prikaz)

premene = spremembe glasov na morfemskih šivih, ki nastanejo zaradi sprememb glasovnega okolja

premene

1 nadsegmentne (prozodične) premene

- 1.1 naglas (naglasno mesto) (mêdved – medvéda)
- 1.2 trajanje (bràt – bráta, žèp – žêpa)
- 1.3 kakovost in trajanje (odhòd – odhóda, vodovòd – vodovóda)

2 segmentne (glasovne) premene

2.1 govorne

2.1.1 premene po zvonečnosti (slatkor, rizba)

2.1.2 druge

2.2 govorne in pisne

2.2.1 soglasniške premene

2.2.1.1 jotacija (zakrita, izražena)

2.2.1.2 palatalizacija

2.2.1.3 krnitev

2.2.1.4 daljšanje osnove

2.2.1.5 sičniška premena

2.2.1.6 *prilikovanje nezvočnikov

2.2.1.7 *razvrstitev fonemskih variant in velikih glasovnih razredov

2.2.2 samoglasniške premene

2.2.2.1 preglas

2.2.2.2 prevoj

2.2.2.3 premet

2.2.2.4 *kolikost naglašene samoglasnika

2.2.2.5 *premene naglašanih samoglasnikov, odvisne od naglasnih tipov

17. Nadsegmentne (prozodične) premene □ te premene so vezane samo na govor

1. naglas (naglasno mesto): mêdved - medvéda

naglas = lastnost samoglasnikov, da se izgovarjajo pri jakostnem naglaševanju z večjim izdišnim zrakom

2. trajanje (dolgi – kratki): bràt – bráta
žèp – žêpa

3. kakovost in trajanje = fonološka lastnost, ki se tiče sredinskih samoglasnikov (o, e):
odhòd – odhóda
vodovòd – vodovóda

18. Segmentne (glasovne) samo govorne premene

1. premene po zvonečnosti (sla[t]kor, gla[z]ba)

2. druge

- variante fonemov -v in -l (glej glasoslovje)

19. Samoglasniške premene

1. preglas

- ko se za c j č ž š dž končniški ali priponski o zamenjuje z e:
mesto – sonce, fantom – stricem, lepo – tuje, kupovati – mečevati se
- velja tudi za osnove na o, ki se podaljšujejo s s:
oko – očesa
- pravilo velja za:
I. sklanjatev samostalnikov m. in sr. spola
pridevniško sklanjatev srednjega spola
nedoločniško glagolsko pripono –ova- (kupovati – bojevati, kupčevai)
pri oblikah za sr. spol velja tudi za imenovalnik (tožilnik) ednine
pri samostalnikih za m. spol pa ne velja za imenovalnik (Srečo – s Srečem : s Srečom)

□
neknjižno pogovorno

2. prevoj

- med sprednjimi in zadnjimi samoglasniki
 - iste višine (vštrični): ne**s**em - no**s**im
 - različne višine: pretê**č**em – preték**a**m, prenê**s**em – prenâ**š**am, vtâkn**e**m – vtík**a**m
- premene samoglasnika z zvezo
 - samoglasnika in zvočnika (p**é**ti – p**ô**jem, st**á**ti – st**o**jím)
 - polglasnika z í (odcv **t**êm – odcv**í**tam)
- ko se korenska zveza dveh soglasnikov loči v kaki obliki z vmesnim samoglasnikom (in lahko še kakšnim zvočnikom):
za**č**nem – za**č**enjam, zat**r**em – zat[]rt, za**ž**gati – za**ž**igati
- posebna premena povezana s premetom je ré - r
vr**é**či – vírgel, ví**ž**em [r]
- izhodišče premen so sredinski e, o in (ta tudi prek a)
- najbolj pogost pri glagolih istega vidskega para
- pogosto se premenjujejo samoglasniki pri različnih oblikah istih glagolov
- veliko manj je prevoja pri oblikah istih samostalnikov ali pridevnikov
- večina prevojnih premen je zelo stara,
nekatero pa so mlade, povezane z naglasoslovjem (nêsem – nesel, nôsim – nôsi)

3. premet

premene po premetu (metatezi) = zamenjava mesta med samoglasnikom in jezičnikom
(koljem – kl**a**ti, meljem – m**l**eti, tarem – t**r**eti)

20. Izražena jotacija

- zvočnikom r, n, l se dodaja j: r, n, l □ rj, nj, lj
(ustvar**i**ti – ustvar**j**en, pozvon**i**ti – pozvon**j**en, zahval**i**ti – zahval**j**en)
- ustničnikom p, b, m se dodaja lj: p, b, m □ plj, blj, mlj
tudi v □ vlj: prenov**i**ti – prenov**l**jen, ž □ žj: tež**e**k – tež**j**i
(potop**i**ti – potop**l**jen, zgub**i**ti – zgub**l**jen, prelom**i**ti – prelom**l**jen)
- jotiranje prizadeva skoraj vse soglasnike

- jotacijo v oblikoslovju najdemo:
 - pred deležniškim obrazilom –en glagolov na –iti (prenositi – prenošen)
 - pred pripono nedovršenosti istih glagolov (prenositi – prenašati)
 - v zvezi s sedanjiško pripono –je (v glavnem pri glagolih na –ati)
 - pred priponskima obraziloma –ši –ji v primerniku (visok – višji, tanek – tanjši)

21. Zakrita jotacija

S sočasnega vidika ne moremo prepoznati premene, ki je nastala zaradi j, j je povzročil spremembo v razvoju: zobni in mehkonembni soglasniki, ki niso šumevci (vendar težji) ali j, se premenjujejo s šumevci:

d □ j (roditi – rojen)
d □ š (mlad – mlajši)

s □ š (prenositi – prenošen)
z □ ž (prevoziti – prevožen)
t □ č (mesto (mestjan) – mešan)
k □ č (jokati – joem)

h □ š (tih – tišji)
g □ ž (strog – strožji)

premena gt, kt □ č (prvotno ć) v nedoločniku in namenilniku: pek + ti □ pēč(i)
mog + ti □ mōč(i)

1. Palatalizacija

- mehkonembni nezvočniki k, g, h se po prvi palatalizaciji premenjujejo s č, ž, š, po drugi in tretji pa s c, z, s:
 1. rekel, stregel, phal – rečem, strežem, pšem
 2. – reci, strezi, srsi (srh) □ sh.
 3. – naricati, ustrezati, disati (dih) □ sh.
- prva palatalizacija

- odvisna je od sledečih ene vrste e, i,
- razen v sedanjiku jo imamo še v deležniku na –en (rečen, strežen)
- druga palatalizacija
 - odvisna je od druge vrste i, e
 - razen v velelniku je še v im. in mest. množ. I.moške skl.
- tretja palatalizacija
 - odvisna je od e in i pred k, g, h
 - imamo jo pri nedovršnikih

2. Krnitev, daljšanje, sičniška premena

1. krnitev

- dokaj redka, opazamo jo v primerjavi:
 - nedoločnika in namenilnika z drugimi oblikami pri glagolih na –sti
(grebsti – grebem, sopsti – sopem)
 - deležnika na –l z drugimi oblikami
(pletel – plel, bodem – bol)
- pri nekaterih deležnikih stanja se izgublja glagolska pripona sedanjika in velelnika (usahnuti – usahel) z drugimi oblikami (žanjem – žeti, zajamem – zajeti, plevem – pleti)
- sem spadajo tudi primeri tipa pijem – piti (napoj)
- očitne kriteve so pri primerniku nekaterih pridevnikov s pripono –ek ali –ok (nizek – nižji, globok – globlji), veliko več pa je tega v besedotvorju

□

ti primeri se dajo večinoma pojmovati tudi obrnjeno = da se prvotno krajša oblika daljša z novim soglasnikom, vendar v tem primeru pogosto ni nobene predvidljivosti

zakle-niti : zaklep-ati
natis-niti : natisk-ati
vr-niti : vrač-ati

2. daljšanje

o daljšanju osnove s soglasnikom v neimenovalniku in netožilniku ednine, ne pa o krnjitvi v im. in tož. edn. nasproti drugim sklonom, govorimo v primerih:

gospodar – gospodarja	vreme – vremena	tele – teleta
taksi – taksija	oko – očesa	
tone – Toneta	god – godovi	

! prvotno kratka oblika se daljša z novim soglasnikom

3. sičniška premena

- sičniško premeno po razlikovanju (disimilaciji) poznata v glagolskih oblikah korenska končna t in d
(pletem – plesti, plest; bodem – bosti, bost; jedó – jeste)

! č,h/ž,g □ c,z – pri glagolih na –čem/-žem v velelniku, vedno pri nedovršnikih in samostalniki

3. Opredelitev pojma kategorialna lastnost

Kategorialna lastnost določa besedno vrsto glede na vlogo v stavčni povedi. Imajo jih samostalniška beseda, pridevniška beseda in glagol.

□ Kategorialne lastnosti so vezane na posamezne stavčne člene. Izvirajo iz stavka in so pogoj, da lahko določena množica besed opravlja stavčnočlensko vlogo. So lastne celotnemu stavčnemu sklopu besed, ki opravljajo določeno skladijsko vlogo (izjema pridevniška beseda).

1. kategorialne lastnosti samostalniške besede

a) slovarske

□ spol: človeškost
živost

□ sklanjatev

□ števnost

□ (oseba)

b) skladijske

□ število

□ sklon

2. kategorialne lastnosti glagolov

a) slovarske

□ vid

□ vezljivost

b) slovnične

□ čas

□ naklon (povedni, velelni, pogojni)

□ način (tvorni, trpni)

3. kategorialne lastnosti pridevnikov !

a) pridobljene preko samostalnika

□ spol

□ sklon

□ število

b) lastne

□ stopnjevanje

□ skladijska določnost

4. Slovarske kategorialne lastnosti

Slovarske kategorialne lastnosti so tiste, ki so razvidne/prepoznavne že v slovarju. Zanje ni potrebno besedilno okolje.

samostalniška beseda: spol (živost, človeškost)

sklanjatev

števnost

oseba (sam. z.)

glagol: vid

vezljivost

5. Slovnične (skladijske) kategorialne lastnosti

Slovnične (skladenjske) kategorialne lastnosti se definirajo glede na vlogo v stavku. So prepoznavne v besedni zvezi. Zanje je potrebno besedilno okolje.

samostalniške besede: število	glagol: čas
sklon	naklon
	način

6. Besedne vrste – funkcijskoskladenjska delitvena merila (graf besedilnih vrst)

Dvočlenska delitev besednih vrst:

1 stavčnočlenske

1.1 prvostopenjske (nujne, samostojne)

1.1.1 samostalniška beseda

1.1.2 glagolska beseda (pogojna obveznost povedkovnika)

1.2 neprvostopenjske

1.2.1 drugostopenjske (niso nujne, samostojne)

1.2.1.1 samostalniška beseda

1.2.1.2 prislov okoliščin

1.2.2 tretjestopenjske (niso nujne, niso samostojne)

1.2.2.1 dopolnjujoča

1.2.2.2 razvijajoči

1.2.2.2.1 pridevniška beseda (ob samostalniku)

1.2.2.2.2 neokoliščinski prislov (ob glagolu)

2 nestavčnočlenske

2.1 modifikacijski

2.1.1 členek

2.1.2 medmet

2.2 slovničnorazmerni

2.2.1 vezniška beseda

2.2.2 predložna beseda

7. Hierarhija stavčnočlenskih besednih vrst (glede na vlogo v stavku)

□ Stavčnočlenske besedne vrste so glede na vlogo v stavku:

1. samostojne: samostalniška beseda, glagol, okoliščinska prislovna beseda (kraja, časa)

2. dopolnjevalne: povedkovnik (dopolnjuje povedek)

3. razvijajoče: pridevniška beseda, prislovna beseda, ki ne izraža zunanjih okoliščin

8. Samostalniška beseda – definicija, obseg

Samostalniške besede so besede, ki imajo sposobnost izražanja kategorijo spola, sklona, osebe (os. zaim.) in števila. V stavku ima primarno vlogo osebka, lahko pa tudi opravlja vlogo predmeta, povedkovega določila in povedkovega prilastka. Obseg:

a) samostalniki (miza)

b) samostalniški zaimki (kdo, kaj)

c) posamostaljene prisevniške besede (plavi, suhi)

samostalniška beseda (Muha)

samostalniki		samostalniški zaimki	
tvorjeni	netvorjeni	osebni	kdo, kaj
		1. in 2. os.	3. os.
		tvorci govornega dejanja	predmet govornega dejanja

Drugotne skladenjske vloge samostalniške besede:

- 1 del stavčnega člena
 - 1.1 povedkovo določilo
 - 1.2 povedkov prilastek (jedro besedne zveze)
- 2 stavčni člen
 - 2.1 prislovno določilo časa in kraja
 - 2.2 predmet

9. Spol

☐ Spol je lastnost samostalniške besede, ki od pridevniške in pregibne povedkovniške besede (deloma tudi od samostalniške) zahteva oblikovno istovetnost:

lepa hiša
gospod učitelj (ne gospod učiteljica)

- slovenski jezik pozna tri spole:
 - ☐ moški spol (maskulinum) ☐ m / m.sp. (m)
 - ☐ ženski spol (femininum) ☐ ž / ž.sp. (f)
 - ☐ srednji spol (nevtrum) ☐ s / sr.sp. (n)
- oblike pridevniških besed za spole so v slovarju zapisane v zaporedju: m ž sr
- slovenske sklanjatve si sledijo: m ž sr

☐ moški spol je slovnično nezaznamovan nasproti ženskemu, zato se v primerih, ko je jasno za kateri spol gre, samostalniške besede in oblike moškega spola rabijo namesto ženskih:

Ana je **arhitekt**. ☐ vendar ima prednost ženska oblika

☐ nezaznamovanost moškega spola se kaže tudi v zvezah kot: Jure in Ana sta **šla**...

☐ v stavkih brez osebka, se v povedku uporablja neosebikov srednji spol: **Deževalo** je.

- spoli se izražajo s končnicami (lép –Ø –a –o, Ívan –Ø Iván –a), pri samostalnikih pa večinoma s priponskim obrazilom (= s pripono in končnico): delav –ec –Ø, delav –k –a
- izražajo se lahko tudi s končnico –Ø (fejst –Ø –Ø –Ø, TAM –Ø –Ø –Ø)
- podspola sta živost in človeškost

☐ Spol je temeljna kategorialna lastnost samostalniške besede.

- slovarski priročniki (tip SSKJ) – ko lahko določamo spol, gre za samostalniško besedo
- spol = temeljna definicijska prvina osebkove funkcije (vse kar je v osebkju mora imeti spol)
- tip kdo/kaj – o spolu lahko govorimo, vendar ni slovarsko izražen (Kdo je prišel? Ana.)

□ Spol

- je slovnična danost, slovnični spol
- vsaka beseda je določena s spolom (katerega spola je beseda v stavku, nam sporočajo morfemi)
- naravna spola sta M in Ž - prepoznavna sta že v slovarju
 - različni leksemi za različna spola (mati - oče, teta - stric, hči – sin)
 - različna priponska obrazila - k poimenovanju za m. spol dodamo obrazila in tvorimo poimenovanja za ž.sp. (učitelj - ica)
 - vzporedne tvorbe (delavec - delavka)
 - nekatere besede (poklici) niso v obeh spolih (šivilja - X, krojac - krojacica, babica - X)
 - drugače pa je v nekaterih primerih v živalskem svetu - najprej poimenovanje za ž. spol (gos - gosak)
- kategorialna lastnost spola je vezana na samostalniško funkcijo (ce se samostalniki preseli v povedkovo določilno vlogo, se pomenskost spola briše, ker so te lastnosti spola že izražene v povedku in osebkju (Sosedja je bila arhitekt.)
- v besedni zvezi je kategorija spola vezana na jedro (gospa profesor).
- če bi hoteli vedno vse izražati, bi se zapletlo (zbrani so bili/bile predstavniki/predstavnice)

Oblika za m. spol je dvopomenska:

1. izraža moški spol
2. ne pove ničesar o spolu (Ivana Kovač, Tone Kovač).

Nekateri jeziki ločujejo oblike za ž. in m. priimke.

Oblika za m. spol je nezaznamovana.

- priredno zložen osebek - ce so njegove sestavine po spolu različne, imamo obliko glag. v m. spolu (sosed in soseda sta šla).
- oblika o spolu nič ne pove, oblikovno pa je vezana na m. spol

! Spolskost je tudi značilnost SamZ (v SSKJ nimajo oznak za spol):

jaz □ m. ž. ali sr. spol
 kdo □ m. spol
 kaj □ sr. spol

10. Sredstva izražanja naravnega spola

- a) leksemsko (krava – bik) □ naravna spola sta M in Ž, prepoznavna sta že v slovarju
- b) obrazilno (različni leksemi za različna spola)
 - I. vzporedna tvorba (magister – magistra)
 - II. moški podstavi dodamo obrazilo ž. spola (profesor –ica)

Za nekatere poklice nimamo poimenovanj za oba spola (šivilja, krojač, babica).

□ Spol se izraža s končnicami (lep –Ø –a –o, ívan –Ø, Iván –a).

Naravni spol določajo spolsko določena priponska obrazila:

□ za m. spol: -ak -ic -c

- za ž. spol: -ica -ost -arna
- za sr. spol: -ce -išče -stvo

Živalski svet: oblike za m. spol lahko izhajajo iz iste podstave (gos – gosak), lahko pa jih tvorimo popolnoma različno (košuta – jelen).

11. Spol z vidika kategorialne nezaznamovanosti

- a) m. spol namesto ž. spola:
 - povedkovo določilo (Ana je **arhitekt**.)
 - priredno zložena oblika (Ana in Jure sta **šla**.)
 - prilastek (Ana **Kovač**)
- b) sr. spol v stavkih brez osebka (= neosebkov sr. spol): **Deževalo** je.

- Oblika za m. spol je dvopomenska: 1. izraža m. spol
2. ne pove ničesar o spolu

Oblika za moški spol je nezaznamovana.

Priredno zložen osebek: če so si njegove sestavine po spolu različne, imamo glagol v m. spolu.

- a) Moški spol je slovnično nezaznamovan nasproti ženskemu, zato se v primerih, ko je jasno, za kateri spol gre, samostalniške besede in oblike moškega spola lahko rabijo namesto ženskih (vendar ima prednost ženska oblika): Ana je arhitekt.
- b) V stavkih brez osebka se v povedku uporablja neosebkov srednji spol: Deževalo je.

12. Podspola živost, človeškost

1. Živost

- pospol živost je omejen na samostalniške besede m. spola, kaže pa se v enakosti tož. edn. z rod. edn. (tu ni **psa**, videti **psa** – tu ni hrasta, videti hrast)
- pri osebnih zaimkih velja kategorija živosti tudi za neednino: videti nas, vas, jih – ju
- samostalniki m.sp. s kategorijo živosti pomenijo človeka ali žival, sploh bitje oz. bitjeliko (bogove, škrate, duhove, angele, hudiča)
- podspol živost poznajo še z bitji enakoglasna poimenovanja
 - vin (piti **vipavca**)
 - vozil (voziti **forda**)
 - društev (premagati **Partizana**)
 - planetov (srečati **Marsa/Mars**)
 - bolezni (imeti **raka**)
- deloma se to prenaša tudi na živo preneseno (metonimično) rabo prvotno živega: tega **klinca/prdca** bo že izučilo; dati **kralja, asa**
- široka raba je v otroškem govoru: prinesi **stolčka**, pupati **čajčka**
- vse s slovnično značilnostjo človeškega ima tudi značilnost živega (A je vprašal B-ja)

- pri osebnih zaimkih poznamo kategorijo živosti tudi v množini (opaziti nas/vas/njih) □ primer še zaimek **kdo** : videti **koga** (ne pa tudi videti ljudi – tu se rod. in tož. ločita tonémsko: ljudi – ljudi)

2. človeškost

- podspol človeškost je slovnična kategorija, ki jo zaznamuje zaimenska vrsta kdó (nekdó, nihčè, mársikdó, vsákdo ...) nasproti káj (kàj, nékaj, nič ...)
- poleg človeka (moškega, žensko), se nanaša še na vse človekoliko oz. sploh na vse, kar govori in sebe imenuje jez (in je tako lahko od drugega ogovorjeno s ti)
- pri m.sp. človeškost sovseblja (implicira) tudi slovnično živost
primer: Kdo je prišel? Ana, človek, uh, škrat, čarovnica, nekdo, on ...
Kaj leži tam? Miza, glava, voda, pes, mačka, Ptuj ...
- kot povedkovo določilo so tudi samostalniške besede s kategorijo človeškosti nečloveško
primer: Kaj je x? Apolon je bog.
Janez je inženir.
Ana je bančna uslužbenka.
Vsi smo po svoje reveži.

□ Živost velja za samostalnike moškega spola I. in IV. m. sklanjatve. V večini primerov se slovnično živo prekriva z dejansko živim, v nekaterih primerih pa to ne drži (poimenovanja za avtomobile, bolezni, vina, športna društva, karte, naprave, planete). Za živo velja, da je rod. enak tož. (Pogrešam prijatelja.), za neživo pa im. enak tož. (Vidim kamen.). Primarno živi samostalniki so živi tudi na metaforični ravni (Tega prdca bo že izučilo.). Nekateri samostalniki izražajo živost s prid. besedo (pismonoša – tistega pismonošo) Vse s slovnično lastnostjo živega ima tudi lastnost človeškost. To je kategorija, ki jo zaznamuje zaimenska vrsta (kdo – kaj). Nanaša se na človeka in na vse človeštvo. Pri moškem spolu človeškost sovseblja živost. Samostalniki s kategorijo človeškosti nečloveško se rabijo kot povedkova določila (Janez je inženir.).

□ Ž+: im.=tož.
Ž-: rod.=tož.

Človeško + □ označujejo vsi zaimki tipa kdo (to uporabimo, tudi če ne vemo ali gre za človeka ali ne: Kdo je pred vrati, človeka ali pes?).

Zaplete se na ravni metaforičnih pojmov, ki ne označujejo živo +, le obnašajo se tako (rak – bolezen); te primere ni potrebno postavljati v besedno zvezo, da jim določimo lastnost.

13. Števnost – tipologija z vidika oblikoslovno edninskih in množinskih samostalnikov

□ Števnost je kategorialna lastnost samostalniške besede. Je sposobnost, da lahko izražajo številčno različnost in različnost prvin. Števnost je podlaga za realizacijo te lastnosti na ravni števila. Večina besed je števnih.

Imamo različne morfeme, s katerimi izražamo enost proti neenosti. Neštevni samostalniki se ločijo od števnih po tem, da je njihova oblika blokirana (samo množinski ali samo edninski samostalniki).

števnik - količinske pridevniške besede

1. imamo množinske samostalnike, ki so neštevni, a po obliki množinski

- parni organi (ušesa, noge, roke) = hiperkorektura
- hrana kot snovna imena (zrezki, cmoki, ... - množinska oblika)
- *oblačila parnih organov (rokavice, nogavice ...)
- *biološki pari (starši)

2. po obliki samo edninski samostalniki - oblikovno so vezani na ednino (neštevnih edninski samostalniki)

- skupna imena, a ne vsa (brezje, vejevje, tovarišija, gospoda, srnjad,...)
- snovna imena (vino (pijača), moka (hrana), voda, baker (kovina), prah, pepel, zrak, blato,...)
- pojmovna imena (mladost, lepota, bratstvo, dobrot, norost, ...)
- snovna imena, ki sicer so števna (grah, krompir, borovnica □ zrno graha ne pa en grah, pšenica - zrna pšenice, lahko tudi 5 krompirjev - pire iz krompirja (neštevno) in ne pire iz krompirjev, borovnic sok - sok iz borovnic, ...)

□ Števnost je lastnost samostalnika, ki nam pove, ali se pojavlja predmetnost v taki obliki, da jo je mogoče šteti (več kot 1x). Pred neštevne samostalnike ne moremo razvrščati glavnih števnikov.

Vrste neštevnih samostalnikov:

- skupna imena (vejevje, otročad)
- snovna imena (zrak, prah)
- pojmovna imena (sreča)
- kovine (baker, železo)
- poimenovanje parnih organov (roke, oči)
- hrana, pijača (meso, moka)

□ Edninska oblika samostalnika se v primerih, ko je jasno, da gre za več primerov, lahko rabi tudi namesto množinske: pritisnite na *tipko T* (= ne vsi na isto, ampak vsak na svojo)

vsi *puško* na ramo (= ne vsi isto, ampak vsak svojo)

□ iz takih primerov sklepamo, da je ednina slovnično nezaznamovana in se zato lahko rabi tudi namesto dvojine in množine

Množinska oblika samostalnika se v enakih pogojih kot zgoraj rabi tudi namesto dvojinske – tako je pri tipičnih parih: za levi in desni istofunkcijski del telesa (roke, noge, oči ...)

za dela oblačila ali naprave (rokavi, rokavice, drsalke, uhani ...)

biološki in funkcijski pari (starši: oče, mati; dvojčki: otroka, rojena ob istem

času; lastovke: samec in samica – voli: ksebn (levi) in odsebn (desni) vol;

krave ...)

□ iz takih primerov sklepamo, da je množina nasproti dvojini slovnično nezaznamovana

S stališča zaznamovanosti imamo pri številih naslednje razmerje:

ednina – neednina (dvojina ali množina)

□ množina – nemnožina

□ dvojina

Pri množinskih samostalnikih tega ni.

14. Sklanjatev – kriteriji razvrščanja samostalnikov

Sklanjatev je slovarska kategorialna lastnost. V slovarju je poleg imenovalniške navedena še roditeljska končnica. Samostalniki se razvrščajo glede na spol (sklanjatve: 4 moške, ženske, srednje), potem pa je znotraj spola definicijska končnica roditeljska končnica. Opis posamezne sklanjatve vsebuje sklanjatveni vzorec, premene osnove, premene končnice in naglasne tipe.

□ Samostalnik in samostalniški zaimek sta v slovarju vedno v prvi skloni obliki (imenovalnik). Imenovalnik v slovarju ne izraža funkcijske vloge besede, ker se pojavlja samo v tej obliki. Imenovalniška oblika je o vrsti sklon nezaznamovana (kot slovarska oblika). Sklanjatev je slovarska lastnost

(sposobnost), da lahko sam. b. izraža eno izmed dveh temeljnih razmerij: prirednost in podrednost (sosed in njegov sin, sin našega soseda).

15. Izrazne možnosti osebe

izrazne možnosti osebe

s končnico
(z morfemom, ki se razvrtča
na glagolsko osnovo)

leksikalno/
z osebnim zaimkom

Gleda-m te (jaz).

Ona me vidi.

□ Oseba je slovnična kategorije, odsevajoča sporočanje razmerje med udeležencema pogovora (izmeničnima tvorcema in ogovorjencema) ter neudeležencem pogovora:

□ tvorec je 1. oseba in se imenuje z prvoosebim zaimkom:

jaz
midva/midve
mi/me

□ ogovorjeni je 2. oseba in je imenovana z drugoosebim zaimkom:

ti
vidva/vidve
vi/ve

□ neudeleženec je 3. oseba in je imenovan s katerokoli samostalniško besedo (tudi zaimensko) razen onima za 1. in 2. osebo

- tudi neosebnost se izraža s 3. os. (edn.), je pa vedno srednjega spola
- zaimek **se** je glede osebe nedoločen
- glagolska oseba je ujemalna lastnost glagola glede na osebne zaimke
- oseba pri glagolu izraža tudi odsotnost osebe (v imenovalniški obliki):
Grmelo je. – Pet ljudi je že odšlo.
- svojilni pridevniki so tiste osebe, od katere je njihova podstava

Osebo poznajo:

- samostalniške besede
 - vse so 3. osebe, izvzeti so le osebni zaimki, ki izražajo govorečega in ogovorjenega
- pridevniške besede
 - loči se oseba pri svojilnih pridevnikih, in sicer tako, da je pri svojilnih zaimkih lahko povezana s 1. 2. ali 3. osebo, sicer pa le s tretjo (moj – tvoj – njegov/očetov)
- glagoli
 - ločijo osebo v oblikah za čas in naklon:
kakor pri osebnih zaimkih 1.os. izraža govorečega (delam)
2.os. izraža ogovorjenega (delaš)
3.os. izraža neudeleženca pogovora (dela)
 - 3.os. se uporablja tudi za izražanje dejanja, ki nima osebka ali ga nima v imenovalniku
(Deževalo je. – Pet ljudi je že odšlo.)
 - glagolska oseba je torej ujemalna lastnost glede na zasedbo osebkevega mesta v

stavku

16. Stilne možnosti izražanja osebe

- 1.) 1.os. namesto 2.os. (v pogovoru z malimi otroki): Kako **sem** pa spančkal?
1.os.mn./dv. namesto 2.os.ed.: Kam se pa **odpravljava/odpravljamo**?
- 2.) 2.os. namesto 3.os. ko izražamo splošni osebek: Več **znaš**, več **veljaš**.
2.os. namesto 1.os. (odtujevalno, v govorjenju s samim seboj): Ves dan **garaš**, le za koga?
- 3.) 3.os. namesto 2.os. (v govorjenju z otroki): A **smo** bili pridni Mihec?
Vikanje: Ali bi gospod kaj **popili**?
3.os. namesto 1.os. (otroci sami): Janezek je bil danes priden.

17. Število

Število je skladenjska kategorialna lastnost (prepoznavna v besedni zvezi). Je kategorialna lastnost števnih samostalnikov. Če je samostalniik števen se ob njem lahko pojavlja količinska pridevniška beseda/števnik.

Oblike za:

ednino		neednino	
eno	nezaznamovanost s stališča števila (o številu nič ne pove, število ni relevantno)	dvojina	množina
	Lev je kralj živali. Vzemite svinčnik in pišite.	nezaznamovana s stališča dvojine (pri parnih organih)	več kot dva
		Noge ga bolijo.	

☐ Število je s končnicami izrazljiva količina za vrednosti **ena**, **dve** ter **tri ali več** pri samostalniških in nekaterih povedkovniških besedah, na drug način pa tudi pri osebnih glagolskih oblikah
- needninskega vršilca terjajo tudi nekateri glagoli (poskakala/i sta/so z voza)

Slovenščina ima tri števila:

- ☐ ednina / singular (ed./sg.) ☐ nanaša se na vrednost **ena**
 - ☐ dvojina / dual (dv./du.) ☐ nanaša se na vrednost **dva**
 - ☐ množina / plural (mn./pl.) ☐ nanaša se na vrednost **več kot dva**
- pri besedah, ki se sklanjajo, si števila sledijo v zaporedju: edn., dv., mn.
 - dvojninska rodilnik in mestnik imata množinski obliki (posebna oblika je ohranjena le pri osebnem zaimku: naju, vaju, njiju)
 - edninska oblika samostalnika se v primerih, ko je jasno, da gre za več primerov, lahko rabi tudi namesto množinske:
 - ☐ pritisnite na **tipko T** (= ne vsi na isto, ampak vsak na svojo)
 - ☐ vsi **puško** na ramo (= ne vsi isto, ampak vsak svojo)
 - ☐ iz takoh primerov sklepamo, da je ednina slovnično nezaznamovana in se zato lahko rabi tudi namesto dvojine in množine
 - množinska oblika samostalnika se v enakih pogojih kot zgoraj rabi tudi namesto dvojninske – tako je pri tipičnih parih:

- za levi in desni istofunkcijski del telesa (roke, noge, oči ...)
 - za dela oblačila ali naprave (rokavi, rokavice, drsalke, uhani ...)
 - biološki in funkcijski pari (starši: oče, mati; dvojčki: otroka, rojena ob istem času; lastovke: samec in samica – voli: ksebn (levi) in odsebn (desni) vol; krave ...)
- iz takih primerov sklepamo, da je množina nasproti dvojini slovnično nezaznamovana
- s stališča zaznamovanosti imamo pri številih naslednje razmerje:
ednina – neednina (dvojina ali množina)
□ množina – nemnožina
□ dvojina
pri množinskih samostalnikih tega ni
 - število se v slovenščini izraža s končnicami:
stol –Ø –a –i
star –Ø –a –i
 - zelo redko se izraža hkrati s priponami:
sin –Ø –ova –ovi
 - redko se izraža z različnimi osnovami:
človek – človeka – ljudje
jaz – midva – mi

18. Vloga sklona

- Sklon je pregibna oblika samostalniške ali pridevniške besede, pa tudi opisnih deležnikov.
 - slovenščina ima 6 sklonov (izjemoma v stilni rabi še enega):
 - imenovalnik (nominativ)
 - rodilnik (genitiv)
 - dajalnik (dativ)
 - tožilnik (akuzativ)
 - mestnik (lokativ)
 - orodnik (instrumental)
 - zvalnik (vokativ)
 - latinski ablativ je zvočnik
 - v dvojini zapisujemo navadno le po dve sklonski obliki: prva je za im. in tož., druga pa za daj. in or., obliki za rod. in mest. pa sta iz množine
 - sklone imajo vse samostalniške in pridevniške besede, povedkovniške pa poznajo samo imenovalniške oblike: Tone je preveč delal. – Ana je še mlada.

- redke besede nimajo vseh sklonov (primer: tož. kriplje v stalni zvezi na vse kriplje):
 - osebni povratni zaimsek nima imenovalnika oz. je to se nasproti sêbe se, sêbi si (Bliska se.)
 - redoma imata samo imenovalniške oblike opisna deležnika (delal/delan-a-o; -a -i -o; -i -e -a)

□ Sklon je skladenjska kategorialna lastnost. Imenovalniška oblika pomeni nezaznamovanost sklona.

Dva vidika:

1. v minimalnem besedilu: ni nujno, da je osebek izražen z imenovalnikom; s pretvorbo lahko dokažemo imenovalnik: Očeta ni doma. Oče je doma. če gre za polnopomenski 'biti', se pri

Oče je učitelj. Oče ni učitelj zanikanju glagola nič ne spremeni

2. v nestavčnih zvezah

Sklon predmeta: vse, kar ni v imenovalniku; sklon predmetu diktira glagol v povedku = vezava glagola z določenim sklonom.

Skloni: neobvezno predložni

obvezno predložni (mestnik, orodnik)

19. Stavčnočlenska vloga imenovalnika

Imenovalnik v stavku izraža:

1. osebek

Gospod Urh je v predsobi, jaz pa se dolgočasim v dnevni.

2. povedkovo določilo

Hrast je **drevo**. Hrast je **zelen**. Čas je **odhajanje**.

3. prisamostalniški ujemalni prilastek

ptica **pevka**, **temen** oblak

□ primeri z ujemalnim prilastkom so možni tudi v vseh drugih sklonih

4. prilastek osebkali povedkovega določila

Ivan Cankar, **naš veliki pisatelj**. To je on, **Cankar**.

□ pristavki so možni tudi v vseh drugih sklonih

5. imenovalni prilastek

hotel **Turist**, stanje v hotelu **Turist** (= v hotelu z imenom Turist)

□ tak imenovalnik se ne ujema s svojo odnosnico – imenujemo ga imenovalni imenovalnik

6. povedkov prilastek

Sin se je od vojakov vrnil **možak**. Sava teče **motna**.

□ primeri s takim prilastkom so možni tudi v drugih sklonih

7. zvalnik

Prinesite mi kozarec vina, **gospodična Ana!**

□ to je ogovorni imenovalnik

8. izpostavljeni osebek

Janez, ta pa zna.

9. jedro neglagolskega enodelnega stavka

Mir. Tišina. Kakšna **lepota!**

10. medmet

Bog nebeški. Strela vendar.

*11. imenovalniške moči nima več poprislovljena beseda

Tisti kraji so **sila** zanimivi. (=zelo)

20. stavčnočlenska vloga neimenovalniških sklonov

RODILNIK

1. predmet

a) prvi premi

Kdo se boji **Virginije Wolf**?

b) drugi premi

Punčko učim **angleščine**.

c) zanikani

Ko zaspal bom v smrti, ne kopljite **jame**, kjer vrste se križi.

- v priredni zvezi ne le (samo) – ampak (temveč, marveč) tudi raba rodilniškega predmeta ni obvezna:

Tone ni prodal le **hiše (hišo)**, ampak tudi posteljo.

- pogovorno je tožilniški predmet namesto zanikanega rodilniškega še bolj pogost – primer tudi pri zaimku kaj in nič:

Nič mu ne bom povedal. Da ti ni **kaj** dal?!

č) delni

narezati **kruha** in **slanine**, polič **dobrega vina**

d) namenilnikov

Šla je **pšenice** žet. Odpeljal se je **drv** sekat.

□ v sodobnem knjižnem jeziku to zveni že starinsko ali narečno – zamenjuje ga tožilnik:

Šla je žet **pšenico**.

2. osebek

a) pri zanikanem pomožniku biti, ob glagolu zmanjkati

Očeta ni doma. **Vode** zmanjkuje.

b) logični zanikani osebek

Ivanke ni sram svojih nog

3. prilastek oz. pridevniško zvezo

žena **dobrih rok**, oko **postave**

4. povedkov prilastek
Bala se ga je **preveselega**.
5. prislovno določilo časa in načina
vrniti se **avgusta**, umrl je **nagle smrti**
6. jedro imenovalniškega ali tožilniškega stavčnega člena za števnik tipa **pet/petero** in količinskimi pridevniškimi izrazi tipa **malo, precej, več**
Pet **fantov** je prišlo. Videla je pet (dosti) **vojakov**.
7. medmet
Hudiča, kaj pa hočeš! (morda pa gre tu za tožilnik)
8. izpostavljeni stavčni člen:
Maščevanja, tega se boj!
9. ujemalni prilastek in pristavek (glej im.)
10. različna razmerja v zvezi s predlogi:
Od hiše do hiše hodijo. **Iz vsega srca** ti želim uspeha. Pohvaljena je bila **od uprave** podjetja. **Zaradi take malenkosti** se ne bova prepirala.

DAJALNIK

1. edini predmet
Ne vdaj se **duhovom** (mraka).
 - drugi predmetni dajalnik imamo v primerih kot: Nesi očetu časopis.
 - dajalnik koristi imamo v primerih kot: Nogavice plete bratu.
2. nosilca stanja in poteka
Kaj **ptici** je, da žalostno prepeva?
Sanjalo se **mi** je, da sva bila v raju.
 - to je dajalnik nosilca stanja (=dajalnik logičnega osebk)
3. pripadnost
Roža raste tik vode, vali hladni jo rose. Sonce žarko se zbudi, **viru** vale posuši.
So črni lasje **mi** in črne oči.
 - to je svojilni dajalnik
4. čustveno navezanost
Da si **mi** zdarv.
 - čustveni (etični) dajalnik
5. izpostavljeni stavčni člen:
Janezu, temu se zahvali.
6. ujemalni prilastek, tudi povedkov in pristavek (glej im.)

7. različna razmerja v zvezi s predlogi

Grem k **stricu**. Bojuje se **proti mračnjaštvu**. **Proti večeru** je prišel.

TOŽILNIK

1. prvi predmet

Poklical si **me** k sebi.

□ drugi predmet: **Fanta** učim angleščino.

□ ob zanikanem povedku se namesto tožilniškega predmeta rabi rodilniški:

Ne boš jedel **našega kruha**.

2. nosilci stanja

Ivanko je bilo strah.

□ to je tožilnik nosilca stanja

3. prislovno določilo časa, mere

Cele dneve se uči.

□ to je prislovni tožilnik

4. ujemalni prilastek in pristavek (glej im.)

5. povedkov prilastek

Prijatelja sem po vrnitvi našel **pijanca**.

□ ob zanikanih povedkih iz prehodnega glagola je v rodilniku:

Ne puščaj me **same** : Pusti me samo.

6. nov glagolski pomen s čustvenim odtenkom

Udarili smo **jo** čez travnik.

Kaj **ga** lomiš.

□ to je leksikalni čustveni tožilnik oz. zaimenska popona

7. različna razmerja v zvezi s predlogi

Ne maram **zate**. Primi punčko **za roko**. Hrane imamo **za tri dni**.

MESTNIK

- rabi se samo predložno

ORODNIK

- rabi se samo predložno

21. Pomenske skupine rodilnika

1 svojilni rodilnik

1.1 prava svojilnost = biti lastnik (č+ poseduje č-)

hiša (od) brata

1.2 razmerna svojilnost = biti v razmerju (č+ je v razmerju s č+)

prijatelj (od) mame

1.3 dejanska svojilnost

delo (od) očeta

- glagol imeti je pomensko oslavljen, razlagamo ga z izglagolskim samostalnikom (delo)

- jedrni samostalnik je vedno glagolniški (nastal iz glagola)

1.4 sestavinska svojilnost = biti sestavina

roka (od) brata

2 snovni rodilnik

marmelada iz jagod

- iz njega lahko nastane pridevnik, ki je lahko vrstni ali pa ne

- določen je s predlogom (iz), s poimenovanjem snovi (iz vina – vinsko)

3 izvorni rodilnik

pivo s Češke

- vedno s predlogom

4 sestavinski rodilnik

zbor iz pevcev

- rodilnik + predlog (iz)

- samostalnik v rodilniku je števeni samostalnik (oblia je vedno rodilnik množine)

5 *delni/partitivni rodilnik (kozarec vina)

6 *kakovostni rodilnik (ženska dolgih las)

1. Pomenske skupine svojilnega roditelja – pretvorbe v pridevnik

svojilni roditelj

□ prava svojilnost = biti lastnik (č+ poseduje č-) □ dva pogoja: č+ č- = nekdo nekaj ima/poseduje
hiša (od) brata □ bratova hiša

□ razmerna svojilnost = biti v razmerju (č+ je v razmerju s č+)
prijatelj (od) mame □ mamin prijatelj

□ dejanska svojilnost
- glagol imeti je pomensko oslavljen, razlagamo ga z izglagolskim samostalnikom (delo)
- jedrni samostalnik je vedno glagolniški (nastal iz glagola)
delo (od) očeta □ očetovo delo

□ sestavinska svojilnost = biti sestavina
roka (od) brata □ bratova roka

□ Svojilni vrstni pridevniki Prid_{v(sv)} so nastali iz predvidljivega sklona, in sicer svojilnega, številsko nezaznamovanega roditelja, pogovorno vezanega na predlog od.

2. Izvor pomenskih skupin pravih vrstnih pridevnikov (Prid_{v1})

□ Pravi vrstni pridevniki so tvorjeni iz:

□ samostalnika cestni promet
□ glagola vrtalni stroj po navadni izpeljavi
□ lastnostnih pridevnikov črni kruh
(kakovostni pridevniki □ vedno s (predvidljivim) končniškim obrazilom -i/-a/-o)

□

- s samostalniškim jedrom tvorijo stalno besedno zvezo (cestni promet, vrtalni stroj, črni kruh)
- stalnost besedne zveze je določena s tem, da po govornem dejanju besedna zveza ne razpade: vrsta prelaza je gorski prelaz, vrsta prometa je cestni promet, strokovni nadzor je vrsta nadzora □ te besedne zveze imajo torej dvobesedno izrazno podobo
- pravi vrstni pridevniki so ugrajeni v slovar jezika, ne prehajajo v povedkovo določilo
- vrstni pridevniki prvega tipa so po pomenu v bistvu enopomenski, čeprav gre za dve besedi (samostalniško jedro + pridevnik): črna mravlja, strojni inženir
- univerbizacija pomeni enobesedenje (strojni inženir – strojnik)
- ti pridevniki so redko povedkova določila □ če jih prenašamo v povedkovo določilo, jih moramo razumeti kot elipso, kot nerealizirano samostalniško jedro (mravlja, ki leze, je rdeča »mravlja«)
- stalna besedna zveza je leksem ali slovarska besedna zveza □ Prid_{v1}: polarni sij, rdeča mravlja.
- naslednja lastnost Prid_{v1} je razvrstitev tik ob samostalniškem jedru: star rdeči bor, mogočen polarni sij □ takšna besedna zveza se tudi ne stopnjuje: sončni žarek (ne more biti: zelo sončni žarek, bolj sončni žarek); pri moškem spolu je razlika na izrazni ravni jasna, pri sr. in ž.sp. pa si moramo, če hočemo ločiti vrstnost in lastnost, pomagati s poskusom stopnjevanja

3. Pomen dajalnika in tožilnika

DAJALNIK

- svojilni dajalnik zidati bratu hišo (bratovo hišo – bratova bo, ko bo končana)
so črne oči mi (moje oči so črne)
- vedno je zgodovinsko, časovno zaznamovan

TOŽILNIK

- namembni tožilnik
- določen je s predlogom za
 - hlev za konje (namenjen konjem – konjski hlev)
prstan za poroko (poročni prstan)
klobuk za očeta (ta primer se ne da spremeniti v pridevnik: očetovski klobuk)
 - samostalniško jedro nam pove, kaj pridevnik pomeni (ko ne gre za kakovostne pridevnike – le-ti so pomensko polnejši)
 - možnost pretvorbe v pridevnik pri namembnem tožilniku ni nujna

4. Pomen mestnika in orodnika

MESTNIK

- mestnik nahajanja: v času cerkev iz baroka (baročna cerkev)
v prostoru/kraju izvir na Krasu (kraški izvir)

ORODNIK

- spremstveni (=dodatek, spremstveni element) čoln z motorjem, prstan z diamantom
(motorni čoln, diamantni prstan)
- lastnostni ženska z dolgimi lasmi
- lahko preide v kakovostni (rod.) (ženska dolgih las)
- priredni (=globinska priredna zveza) sin z materjo (sin in mati)

5. Samostalniški neosebni zaimki – vrste, razredi

1. vprašalna zaimka

- kdó
- káj

2. oziralna zaimka

- kdor
- kar

3. poljubnostna zaimka

- kdó

5. mnogostni zaimki

- m̀arsikdó, redko kdó
- m̀arsikáj, rédko kàj

6. nikalna zaimka

- nihče
- nič

7. totalna zaimka

- vsakdo

□ kàj

□ vse

4. nedoločna zaimka

□ nekdo

□ nekaj

8. kazalni nedoločni zaimek

□ oné, oná

6. Osebni zaimki

Osebni SamZ izražajo:

□ sporočevalca (poimenuje se sprvoosebnimi zaimki): jaz, midve, mi

□ govoreči

□ naslovnika (poimenuje se z drugoosebnimi zaimki): ti, vidva, vidve, vi

□ ogovorjeni

□ neudeleženca pogovora (poimenuje se s tretjeosebnimi zaimki): on, oni

□ negovoreča priča

Oblike osnove:

- osnova osebnih zaimkov je od roditelja dalje nadomestna (jaz – mene, ti – tebe)
- osebni zaimki imajo v rod. daj. tož. po dve obliki, ki se rabita v različnih skladenjskih okoljih, v tož. pa še tretjo (predložno ali navezno) – naveznih oblik ni za 1. in 2.os.mn. in dv.
- končnice so pri os.zaim. za 1. in 2.os. v vseh številih ter pri sebe –i samostalniške, zlasti v edn., pri drugih pa pridevniške

Povratni osebni zaimek:

- povratni osebni zaimek se: nima imenovalniške oblike
- uporablja se namesto osebnega, kadar sta osebek in določilo isto: Ti se le zase brigaj.

Raba:

1. imenovalnik osebnih zaimkov

Imenovalnik se rabi, če:

□ se po glagolski osebi vprašuje

Kdo ... ? - Jaz, ona, mi ...

□ je glagolska oseba ena izmed delov priredno sestavljenega dela povedi ali pa ima še kakšna določila

Tisoč ljudi je živelo kakor jaz.

□ se glagolska oseba iz povedka ne vidi, ne razodene pa nam je niti sobesedilo niti govorni položaj

Namrnila se je.

□ hočemo podati ozračje domačnosti

Le ti meni povedi, če bi morda še kaj rad.

□ če na vprašanje *Kam greš* kdo odgovori *Jaz grem na delo*, je to prav, če hoče s tem povedati, da pa za druge ne ve, kam gredo, če pa hoče povedati samo, da gre na delo, je *jaz* seveda odveč

2. naglasne in naslonske oblike

Naglasne oblike os. zaimkov uporabljamo le, če se po tem, kar zaznamujejo:

□ vprašuje (Koga si srečal? Njo.)

□ če so v prirednem oz. pristavčnem odnosu (Kakor ti meni, tako jaz tebi.)
sicer se uporabljajo naslonske oblike:

- se ne morejo uporabljati ob predlogu
- naslonski tožilnik glagolu spremeni pomen (frazemski glagoli)

navezne oblike uporabljamo:

- samo ob enozložnih predlogih, za tož. ed. vseh oseb ter 3. os. dv. in mn.
- naglas je na predlogu (name, prednjo, zame, zate).

3. izražanje svojilnosti

- rod. in daj. osebnih zaimkov se rabita tudi za izražanje pripadnosti namesto svojilnih zaimkov, čeprav zmeraj manj:

Lepa je njega hči. □ stilno zaznamovano

4. izražanje čustvenosti

- dajalnik naslonskih oblik se rabi tudi za to, da se sporočilo z njim čustveno obarva:
Kaj se mi pa cmeriš!?

5. posebno vlogo ima naslonski tožilnik, ko glagol spreminja prvotni pomen:

Polomil si ga, dragi moj!

6. preneseni pomen

- osebni zaimki radi dobijo pomen druge besedne vrste (sprevrženje), tako se on in ona uporabljata v pomenu 'mož' in 'žena' ali 'samec' in 'samica'
- v zvezi njega dni ima osebni zaimek pomen 'daven, pretekel' ...

7. Raba naslonskih in naveznih oblik osebnih zaimkov

□

Naglasne oblike os. zaimkov uporabljamo le, če se po tem, kar zaznamujejo:

- vprašuje (Koga si srečal? Njo.)
- če so v prirednem oz. pristavčnem odnosu (Kakor ti meni, tako jaz tebi.)
- pogovorno (Ana, verjemi ti meni, če hočeš uspeti.)

sicer se uporabljajo naslonske oblike:

- se ne morejo uporabljati ob predlogu
- naslonski tožilnik glagolu spremeni pomen (frazemski glagoli)

navezne oblike uporabljamo:

- samo ob enozložnih predlogih, za tož. ed. vseh oseb ter 3. os. dv. in mn.
- naglas je na predlogu (name, prednjo, zame, zate)

□

□ naglasna oblika (rod, daj, tož): njega

- uporabljamo, če želimo nekaj poudariti (Strah je mene, ne tebe.)
- če jih postavimo za predlog (Odšli so brez mene.)
- če jih postavimo v priredno zvezo (Ano in tebe smo pogrešali.)

□ nenaglasna / naslonska oblika (rod, daj, tož): ga

□ uporabljamo najpogosteje

□ navezna oblika (če je tožilnik navezan na predlog): zanj

8. I. moška sklanjatev

V I. m. skl. spadajo samostalniki, ki imajo v imenovalniku ednine najpogosteje končnico -Ø, v rodilniku pa -a ali -ú, beseda *dan* tudi -é; množinski samostalniki imajo v im. končnico -i, v rod. -ov. Vzorec za to sklanjatev je **korák**.

9. Podaljšanje osnove pri I. moški sklanjatvi

1. daljšanje z j

a) pri osnovah na govornem samoglasniku (+ dežja)

- pri samostalnikih, katerih osnova se končuje na govornem samoglasniku -i/-í, -u/-ú, -á, -ó, -é ali (pogosto) na -r, v sklonih z neničto končnico osnovo podaljšujejo z -j: komite komitej-a, Kette Kettej-a, bife bifej-a, gospodar gospodarj-a
- čisto osanmljeno je dež dežj-a
- osnove na samoglasnik so vse prevzete

b) pri osnovah na govornem r

- od besed, ki se jim osnova v im. Ed. Končuje na -r poznajo podaljšavo z -j-:
 - vse večzložne osnove; izjema so ničte izpeljanke iz glagolov (izvir – izvira) besede z neobstoječim samoglasnikom v osnovi (veter – vetra) redke posamezne besede (šotor, lovor, biser, večer, govor ...)
 - nekaj prevzetih (lastnih) imen: empir, satir, velar, barbar, Tatar, Maadžar ...
 - od enozložnih osnov podaljšujejo osnovo z -j- le: car, far, star (stara), jur
 - dvojnično včasih sta mogoči podaljšana in nepodaljšana osnova (prvo je boljše): eksterier, Kvarner, resor, semafor, Salvador, senjor, fosfor, okvir, Shakespeare
 - pri lastnih imenih besede, ki kot občno ime osnove ne podaljšujejo, ta -j- vendarle dobijo, če so lastna imena: sever-a Sever-ja, požar-a Požar-ja

2. daljšanje s t

- domači samostalniki na -e osnovo podaljšujejo s -t: ôče očet-a, Tone Tonet-a, France Francet-a
- ta e je priponsko obrazilo

3. daljšanje z n

- lastna imena na -me, ki so hkrati občna, podaljšujejo osnovo z n: Séme Sémen-a
- tako še pogovorno Francelj Francelj-a in tudi knjižno nagelj nagelj-a

4. daljšanje z ov

- mnogi v im. edn. enozložni samostalniki v množini in dvojini osnovo podaljšujejo z -ov-: grad gradov-i, cvet cvetov-i, prag pragov-i, dar darov-i
- samostalnikov, ki osnovo podaljšujejo z -ôv-, je čez 80, vsi, razen besede vetrovi, so tudi v im. edn. enozložne osnove
- podaljška z -ov- nimajo osnove, ki se končujejo na c j č ž š

10. II., III. in IV. moška sklanjatev

V II. m. skl. spadajo samostalniki m.sp., ki zaznamujejo moške osebe in imajo v im. edn. končnico –a, v rod. pa –e; izjema je končnica –e v im.

Vzorec za to sklanjatev je **vójdoda**.

- vsi samostalniki te sklanjatve se lahko sklanjajo tudi po I.m.skl.
- namesto končnice –a v im.edn. imajo redki samostalniki –e (kamikaze, Pijade)
- živost se pri the samostalnikih izraža samo s prilastkom ali povedkovim prilastkom in pristavkom Imeli smo slavnega vojvodo. Vojvodo sem videl nesrečnega. Junaka, našega vojvodo.
- premena v osnovi rod. dv. in mn. (delovodja – delovodij)
- naglas je zmeraj nepremičen

V III. m. skl. spadajo samostalniki, ki vse sklone in števila izražajo z različnimi končnicami –Ø. Večinoma so to kartice (akronimi) in na primer sprevrženi (konverzni) črkovni in podobni samostalniki (**TAM** –Ø).

- vsi se lahko sklanjajo po I. moški sklanjatvi, da so boljše razumljivi in lažje uporabni
- če so sklanjani s končnicami –Ø, njihove sklone in števila uganemo lahko le iz stavčne in besedne zveze
- pogostejša je 3. sklanjatev pri imenih črk, glasov ipd. (veliki A, velikega A ...)
- brez prilastkov ali brez povedka so taki samostalniki v rabi lahko nerodni in nejasni
- neglas je nepremičen na osnovi

V IV. m. skl. spadajo samostalniki, ki se sklanjajo kot pridevniške besede (**dežurni**)

- če imajo ustrezne pridevniške besede določenost izraženo s posebnimi oblikami, se sprevržni (konverzni) samostalniki iz njih uporabljajo le v določni obliki, sicer pa ve ednini (naš mladi, vaša mala)
- pri posamostaljenem števniku en se rabi oblika eden, rod. enega (enako nobeden, nobenega)
- namesto osnovničnega I-ja v končnicah (razen v im.) se seveda pri ustreznih besedah rabi tudi é (ta, dva, trije, oba, vsi : teh, tem, the, temi, tema)
- živost se izraža kakor pri I.m.skl. s tožilniško edninsko končnico, enako rodilniški
- naglas je kot pri ustreznih pridevniških besedah

11. I. ženska sklanjatev

V I. žensko sklanjatev spadajo samostalniki ž.sp., ki imajo v im.edn. večinoma končnico –a, v rodilniku pa dosledno –e. Množinski samostalniki imajo v im. končnico –e, v rod. pa zmeraj lahko –Ø (lipa –e, kukev –kve, mati –ere).

Vzorec za to sklanjatev je **lipa**.

12. II. Ženska sklanjatev

V II. ž. skl. spadajo samostalniki ž.sp., ki imajo v imenovalniku končnico –Ø, v rodilniku pa –i. Množinski samostalniki imajo v imenovalniku in rodilniku končnici –i.

Vzorec za to sklanjatev je **perut**.

13. III. In IV. ženska sklanjatev

V III.ž.skl. spadajo samostalniki, ki vse sklone izražajo s končnico –Ø (**Karmen** –Ø –Ø)

- pridevniška beseda ob njej ima tem različnim ničlam ustrezne končnice (naša Karmen, naše Karmen ...)
- raba brez pridevniške besee ali brez povedka je nerodna ali tudi docela nejasna
- naglas je nepremičen na osnovi

V IV.ž.skl. spadajo samostalniki, ki se sklanjajo kot pridevniške besede ženskega spola

- v primeri s 1.ž.skl. so končnice različne le v rod., daj., mest. in or. Dvojine in množine, kjer imajo i-jevski osnovnični samoglasnik (**dežurn –a –e –i –o ...**)
- naglas je nepremičen

14. Sklanjatve samostalnikov srednjega spola

V I. sr. skl. spadajo samostalniki sr.sp. s končnico –a v rod.edn. V im.edn. imajo končnico –o/-e ali –Ø. Množinski samostalniki imajo v im. končnico –a, v rod. –Ø.

Vzorec za to sklanjatev je **mesto**.

II. sr. skl.

- te sklanjatve pri sr.sp. ni; pri zaimkih je zgled tudi zanjo: jaz mene –i ... (tako tudi v dvojini in množini)

V III. sr. skl. spadajo redki samostalniki, ki se sklanjajo s končnico –Ø (npr. citatno iz zveze Novo vremeja – rodilnik Novega vremeja).

- starinsko so se sem uvrščala tudi posamostaljena imena samoglasnikov (ozko o, široko e)
- bolj običajne domače zveze: ljubo doma
- sem spagajo tudi samostalniško rabljeni nedoločniki (dobro jesti in piti)
- posamostaljeni številski števnik (ena deljeno z ena)
- naglas je nespremenljiv

Po IV. sr. skl. se sklanjajo samostalniki s pridevniškimi besedami (Krško)

- mn. in dv. takih samostalnikov je redka, vendar ne nemogoča (na Slovenskem je več Visokih = več krajev z imenom Visoko)

15. Naglasni tipi pri samostalniku (s primeri iz posameznih sklanjatev)

a) premični

- na osnovi
- iz osnove na končnico

b) nepremični

- na osnovi
- na končnici

1. moška sklanjatev

- jakostni naglas:
 - a) večina po nepremičnem naglasnem tipu na osnovi

- b) premični naglasni tip (mêdved - medvéda); okrog 70 besed
- c) končniški naglasni tip (pès - psà)
- č) mešani tip (dár - darú - dárú)

2. moška sklanjatev: zmeraj nepremičen.

3. moška sklanjatev: nepremičen na osnovi.

4. moška sklanjatev: kot pri ustreznih prid. besedah.

1. ženska sklanjatev:

□ jakostni naglas:

- a) najmočnejši nepremični na osnovi (lipa -e -i itd.)
- b) po premičnem samo Júnó - Júnóne
- c) okrog 10 besed s polglasnikom v edinem zlogu se naglašuje ali stalno na končnici ali stalno na osnovi (megla, steza, tema, ...)
- č) po nepremičnem ali mešanem naglasnem tipu okoli 25 besed (vôda vodé vôdi vôdi vodó)

2. ženska sklanjatev:

□ jakostni naglas:

- a) najpogostejši nepremični na osnovi (perut)
- b) premični: senožet, kopel, žalost, zibel, ...
- c) končniški: samo debér
- č) mešani: stvar, in mnogo drugih; tako se naglašujejo vsi, ki imajo končnico -ema, -eh, -em.

3. ženska sklanjatev: nepremičen na osnovi.

4. ženska sklanjatev: nepremičen.

1. srednja sklanjatev:

□ jakostni naglas:

- a) večina nepremični naglasni tip (mesto)
- b) premični - primeri, ki osnovo podaljšujejo z -n- (izjemi ime, vime)
- c) končniški le tedaj, ko je osnova nezložna: dno, zlo, tla
- č) redki primeri mešanega naglasnega tipa imajo naglas v končnici le v im., rod. in tož. ed., sicer na osnovi (srce)

2. /

3. srednja sklanjatev: naglas je nespremenljiv.

4. srednja sklanjatev: naglas je kot pri ustrezni pridevniški besedi, vendar na zložni osnovi zmeraj nepremičen; ob nezložni osnovi je naglas končniški (vsé vséga tudi vsegà) ali mešani (tó téga tudi tegà).

16. Pridevniška beseda – definicija, obseg

Pridevniška beseda je besedna vrsta, ki v stavku opravlja vlogo razvijajočega člana (nikoli samostojen), to je levega prilastka in vedno stoji ob samostalniški besedi (levo od samostalniškega jedra). Vse druge razvrstitve so zaznamovane.

Obsega dva sklopa: pridevniki (dober)
pridevniški zaimki: osebni (moj)
neosebni (kdorkoli)
*števnik (ena, dva)

17. Kategorialne lastnosti pridevniške besede

□ Nosilci kategorialnih lastnosti pridevniške besede so lastnostni pridevniki. Ti dve lastnosti sta stopnjevanje in skladska določnost.

□ Prid. b. je razvijajoči stavčni člen, ki je definiran s samostalniško besedo (osebek, predmet) in ima kategorialne lastnosti dveh tipov:

□ privzete od samostalniškega jedra (pridevnik se ujema s samostalnikom, ob katerem stoji,

privzema samostalniške kategorialne lastnosti: sklon, spol, število, oseba),

□ kategorija stopnje (le lastnostni pridevniki lahko izražajo različno razsežnost svoje lastnosti: velik, večji, največji).

□ vprašanje besedilne določnosti: samo lastnostni pridevniki spreminjajo končnico.

Nedoločni: bogat kmet; določni: bogati kmet (ne gre za spremembo v vrstni pridevnik). To se dogaja le pri prid. m. sp. Tega tipa tudi ne smemo mešati z iz pridevnika tvorjenim samostalnikom tipa: bogati se veseli.

Kategorialnih lastnosti, ki bi v celoti pokrivala pridevniško besedo, ni. Celotno prid. b. pokriva le od samostalniškega jedra privzete lastnosti.

Kategorialne lastnosti pridevnikov !

a) pridobljene preko samostalnika

□ spol

□ sklon

□ število

b) lastne

□ stopnjevanje

□ skladska določnost

18. Druge skladske lastnosti pridevniške besede

□

- povedkovo (glagolsko) določilo (biti lep)

- povedkov (glagolski) prilastek (hoditi bos – hoditi tak)

□

Pridevniške besede so skladske lahko:

□ levi prilastek (lepa hiša – tista hiša)

□ povedkovo (glagolsko) določilo (biti lep – biti tak)

□ povedkov prilastek (hoditi bos – hoditi tak)

Druge lastnosti pridevniških besed so še:

□ stopnjevalnost

□ spol

□ sklanjatev

□ oseba

□ določnost

- število
- številskost
- navezovalnost
- vezavnost

□ Druge skupine pridevniške besede ločijo pridobljene kategorialne lastnosti od samostalnika on katerem stojijo; gre za ujemanje jedra s prilastkom. Te lastnosti so spol, sklon, število.

19. Osebni svojilni zaimki

Osebni svojilni zaimki:

- izražajo lastnino ali pripadnost glagolski osebi, tj. govorečemu, ogovorjenemu oz. neudeležnemu v besedovanju (moj odgovor, tvoje knjige, njena vrnitev)
moj –a –e izraža svojino prve edninske osebe
tvoj –a –e izraža svojino druge edninske osebe
njegov –a –o izraža svojino tretje edninske osebe
najin –a –o, vajin –a –o, njun –a –o izražajo lastnino dvojinskih oseb
naš –a –e, vaš –a –e, njihov –a –o izražajo lastnino množinskih oseb
moj, najin, naš izražajo posest govorečih
tvoj, vajin, vaš izražajo posest ogovorjenih
njegov, njun, njihov izražajo posest neudeležencev pogovora
- rabijo se namesto povratnega svojilnega zaimka, kadar gre za splošno posest (*On naših športnikov smo pričakovali več.*) in kjer bi bil povratni svojilni zaimek manj jasen (*Slišim te peti mojo/tvojo pesem.*)

20. Vrste pridevniških zaimkov s 3 temeljnimi skupinami

1. posplošena skupina	2. navezovalna skupina	3. vprašalna skupina
nedoločni	drugostni	- ni razvijajoči stavčni člen,
poljubnostni	istostni	dopolnilo tvori le s členkom
totalni	kazalni	
nikalni		

V te skupine smo ločili vseh enajst pomenskih skupin zaimenskih lastnostnih, vrstnih, svojilnih in količinskih pridevniških besed.

*Vrste:

- lastnostni
- vrstni
- svojilni
- količinski.

*Razredi:

1. vprašalni: kakšen, kateri, čigav, koliko, kolikšen, koliker, kolikero
2. oziralni: kakršen, kateri (ki), čigar, kolikor
3. nedoločni: nekak(šen), neki (en), nekoga, nekoliko
4. poljubnostni: kakšen, kateri, čigav, koliko, kaj
5. mnogostni: marsikak(šen), marsikateri, marsičigav, mnogo (precej)
6. oziralnopoljubnostni: kakršen koli, kateri koli, čigar koli, kolikor koli
7. totalni ali celostni: vsakršen, vsak, vsakteri, vsakogar(šen), vse, oba
8. nikalni: nikakršen, noben, nikogar(šen/šnji)
9. drugostni: drugačen, drug, drugega, ne toliko
10. istostni: enak, isti, istega, enako
11. kazalni: tak(šen), ta, tega, toliko, tisti, tistega, oni, onega

21. Pomenske skupine pridevniške besede

Pomenske skupine pridevniške besede so:

1. lastnostni pridevnik: kakovostni (kakšen): lep
merni (kolikšen): globok
2. vrstni pridevnik (kateri): slovenski, pralni
3. svojilni pridevnik (čigav): očetov, moj
4. količinski pridevnik (koliko): dva

1. Merila za določanje lastnostnih pridevnikov

□V članku je to kakovostna Pridb, deljena na: merne pridevnike (kolikšen)
prave kakovostne pridevnike (kakšen)

Kakovostno Pridb povezuje vprašalnica *kakšen*.

1. Oblikoslovna merila (nezaimenska kakovostna Pridb je oblikoslovno razmeroma enotna):

a) pozna 2 sklanjatvi (lep-ega, komod-ø)

b) izraža kategorijo določnosti s končnicama –i in –ø (lep – lepi, komod-ø – komod-ø)

- c) se deloma stopnjuje (lep, lepši /bolj lep, bolj komod)
- č) je troštevilska (lep –a –i, komod-ø)
- d) tvori prislov in abstraktni samostalnik (lep-o govoriti, komod-ø sedeti; lep-ota)

2. Skladenjska merila (skladenjsko je kakovostna Pridb neenotna):

- a) večina njenih pomenskih skupin je skladenjsko zasičena (lepa hiša, Hiša je lepa, Hišo je sezidal lepo)
- b) nekatere so pomensko motivirane (Umira – Umr! – Je mrtev)
- c) vsaka pomenska skupina ima določeno mesto v levem prilastku (lepa {rdeča [rezljana / lesena (otročka igrača)]})
pomensko razločevalen je tudi prilastek z desnim določilom (jarek, globok dva metra – merni Prid s pomensko odločevalno desno PridbZ) oz. na levi strani (dva metra globok jarek)
- č) večina lahko tvori pomensko zadostno definirani stavčni tip (Češnje so rdeče : Sodnik je pravičen)

3. Besedotvorno merilo (za kakovostne Prid je razločevalno tudi besedotvorno merilo): zajemajo Prid, tvorjene iz stilno zaznamovane podstave s priponskimi obrazili –ski –ški –ji (nastopaški, butalski) □ ti Prid ne spadajo med vrstne, saj jim ustreza vprašalnica kakšen, tudi večina meril, vezanih na kakovostne Pridb (stopnja, število, tvorjenost, skladenjska zasičenost, besedna zveza...), velja zanje.

□ !Pridevniške besede:

1. Oblikoslovna merila:

- sklanjatev
- število
- določnost
- stopnja
- tvorjenost prislova in abstraktnega samostalnika

2. Skladenjska merila:

- skladenjska zasičenost (se nanaša na sposobnost opravljanja vseh treh stavčnih vlog: obsamostalniškega prilastka, povedkovega določila, povedkovega prilastka)
- iz pomenske motiviranosti izhajajoči pretvorbeni postopki
Možni pretvorbeni postopki, pomensko odločevalni:
 - v glagolski stavek (pretvorba lahko dokazuje povezavo Pridb z glagolskim dejanjem ali s posledico glagolskega dejanja – s stanjem: *bledi – zbledi – je bled*)
 - v imensko zvezo z desnim predložnim ali brezpredložnim samostalniškim prilastkom (*asketsko življenje – življenje asketov*)

Če Pridb izkazuje katero od možnih pretvorb, je pomensko motivirana.

□ besednozveznost

Pridevniška besedna zveza se kot pomensko odločevalno merilo uporablja:

- glede na vezanost položaja členov (pridevniške) besedne zveze
- glede na pomensko vezanost Pridb na določen tip besednih zvez
- glede na sposobnost tvorbe različnih tipov besednih zvez

□ gre za ugotavljanje besednozvezne zasičenosti Pridb

□ pomenska zadostnost določenega stavčnega tipa

Stavčni tip (osebek – vez – povedkovo določilo) je pomensko odločevalen v primeru, ko je z njim dosežena pomenska zadostnost (*Smreka je zelena.*). Samo nekatere Pridb namreč lahko poimenujejo razločevalno lastnost odnosnice. Če pa Pridb poimenuje takšno lastnost, ki je odnosnici pripisovana naključno, je potrebno za dosego pomenske zadostnosti še dodatno pojasnilo, npr. levi ali desni prilastek odnosnice, prilastkov odvisnik, prislovno določilo (*Ti*

kmetje so slovenski.)

3. Pomensko odločevalno merilo:

□ tvorjenost

Tvorjenost Pridb kot pomensko odločevalno merilo je uporabljena zlasti glede na podstavo s stališča njene stilne zaznamovanosti.

2. Pridevnik po izvoru

Glede na tvorjenost so pridevniške besede (tako kot samostalniške):

□ prvotne (netvorjene/nemotivirane): star, bel, dva, tri, ta, ves, oba ...

□ tvorjene (motivirane):

1. iz pridevnika ali pridevniške fraze (suhljat, drobcen, lepši, tak, tolikšen, toliko ...)
2. iz samostalniške besede ali besedne zveze (lesen, Petrov, očetov, moj, tvoj, njen ...)
3. iz prislova ali prislovne fraze (včerajšnji, jutrišnji, nekdanji, dosedanji ...)
4. iz glagola (speč, zaželen, vzdržljiv, uspel, zabit ...)
iz povedkovnika (všečen ...)

Dodatek:

- med pridevniške besede štejemo tudi deležnike (samo tiste, ki se sklanjajo, nepregibne oblike so deležja), ker so levi prilastek
- v zgornjih primerih imajo vse enote pridevniške končnice (glasovne ali ne) – posebno im./tož. končnico imajo enote tipa pet, petero, nekaj ... = z vezavno/rekcijsko močjo
- zveze tipa *človek tam* (tisti človek) so zveze samostalniške besede s prislovom, ne s pridevnikom, ker so desno od samostalnika
- zveze tipa *nje pogledi* (njeni pogledi) – tu že gre za pridevniško besedo, ker sta prvotna rodilnika osebnih zaimkov levo od samostalnika

3. Pridevniška (skladenjska/besedilna) določnost (oblikoslovno merilo)

□ Izražanja skladske določnosti so zmožni le lastnostni pridevniki. Skladska določnost je sposobnost jezika, da spreminja končnico pridevnika (za m. sp.), kadar se v besedilu samostalniška zveza pojavi ponovno (gre za besedilno, ne slovarsko določnost). Lastnostni pridevniki izražajo kategorijo določnosti s končnicama –i in –ø (lep – lepi, komod-ø – komod-ø).

□ Oblikoslovno izražanje kategorije določnosti je posebnost lastnostnega pridevnika. Glede na možnost izražanja nedoločnosti in določnosti z različnimi morfemi se pridevniki delijo na tri skupine:

- tisti, ki imajo določno in nedoločno obliko (mlad – mladi) = nedoločni Prid
- tisti, ki imajo samo nedoločno obliko (bratov, sestrin) = določni Prid
- tisti, ki imajo samo določno obliko (slovenski, lepši) = določni Prid

Kadar ima pridevnik samo eno obliko, se le ta rabi v vseh položajih. Kadar sta možni dve obliki, uporabljamo določno, če se po pridevniku sprašujemo s *kateri –a –o, katere vrste*, sicer nedoločno.

Določno obliko nedoločnih pridevnikov uporabljamo:

- a) kadar govorimo o že znani lastnosti kakega samostalnika

(V naši vasi sta živela dva kmeta: eden je bil bogataš, da mu ni bilo para, drugi pa prava sirota. Nekega dne se je bogati kmet odpravil na semenj, siromašni pa je šel nabirat suhljad.)

- b) kadar pridevnik označuje posebno vrsto predmeta, pred katerega imenom stoji
(Ko je beli kruh pošel, je prišel na vrsto črni.)
- c) za kazalnimi azimki in za ves (tisti dobri prijatelj, ves ljubi dan)
kadar ves (vsa, vse...) pomeni 'popolnoma, docela', za njim ne stoji določna, ampak nedoločna oblika pridevnika (Vrnil se je domov ves bel od snega.)
- č) kadar lastnostni pridevnik uporabljamo vrstno (znani umetnik, mladi mož ...)
- d) kadar pridevnik rabimo kot samostalnik (bolni, dežurni, bližnji, modri, máli, Zofka Kvedrova)

Nedoločno obliko rabimo takrat, kadar odnosnico lastnostno šele natančneje določamo, tj. kadar se po pridevniku sprašujemo s *kakšen –šna –o* (Po cesti jo je primahal fant. Bil je čudno oblečen: na glavi je imel širokokrajen slamnik...).

4. Stopnjevanje pridevnikov (oblikoslovno merilo)

Stopnjevanje je sposobnost pridevniške besede, da izraža različno razsežnost svoje lastnosti. Lastnostni pridevnik to počne na dva načina:

- 1. Opisno stopnjevanje (stopnjevanje s prislovom):
 - prvostopenjsko (zelen – zelo zelen)
 - drugostopenjsko (rdeč – bolj rdeč – najbolj rdeč)

- 2. Obrazilno stopnjevanje (stopnjujemo z obrazili):
 - prvostopenjsko (lep – prelep)
 - drugostopenjsko (lep – lepši – najlepši)

Priponska obrazila:

Za tvorbo primernika imamo priponska obrazila –ši –ji –ejši:

- –ši –ji uporabljamo pri stalno in globinsko enozložnih osnovah (lep, težak)
- –ejši se rabi pri večzložnih osnovah (ljubezniv)
 - pri enozložnih le takrat, če se osnova končuje na dva soglasnika (čist)
 - izjemoma (star)
- za č ž š obrazilo –ji, sicer –ši (drag – dražji, težak – težji, trd – trši, lep – lepši)
- pridevniki na – k –ok –ak: težek – težji, visok – višji, globok – globlji

- 1. Trostopenjsko stopnjevanje/komparacija: osnovnik/pozitiv (lep, rdeč)
 - primernik/komparativ (lepši, bolj rdeč)
 - presežnik/superlativ (najlepši, najbolj rdeč)
- 2. Dvostopenjsko/pridvignjeno/elativno stopnjevanje: zelen – zelo zelen, lep – prelep

Trostopenjsko stopnjevanje je relativno, dvostopenjsko pa načeloma določa absolutno značilnost pridevniške lastnosti (pridevniškega pomena): najlepši izmed treh je lahko še vedno grd, zelo lep ali prelep pa je ravno zelo lep.

5. Ujemalnost pridevniške besede

Pridevniška beseda se ujema s samostalniško v:

- spolu (mlad fant, mlada lipa, lepo mesto), tak je tudi podspol živost (vidim mladega fanta/mlad bor); za Pridb značilna je samo inherentna trospolskost, medtem ko je Samb skoraj izključno enospolska
 - sklanjatvi: 1. in 2. moška/ženska/srednja (mlad fant, mlada lipa, mlado mesto – mlad fižol, poceni karta, poceni mesto)
 - osebi: le svojilni pridevniki (moja hiša – tvoja hiša : njegova/očetova... hiša)
 - določnosti (mlad fant – mladi fant) – ta kategorija prosta zajema samo del Pridb, ne glede na to, ali so zaimenske ali ne
 - številnosti: večinoma so Pridb troštevne (tudi če so ničto sklonljive), enoštevni so le števniki (glavni, ločilni tipa *dvoje/petero*, tipa *vsi/oba* ter nedoločni)
 - številskosti: imajo ednino, dvojino, množino (razen pri vrsti količinskih pridevnikov)
- te kategorije izraža Pridb odvisno od Samb, so drugotne in za presojanje o pripadnosti k določeni besedni vrsti le pogojne

6. Pridevniške sklanjatve

1. pridevniška sklanjatev

ljubezniv	–ø	–ega	–emu	–ø/–ega	–em	–im	(za obliko m.spola)
	–a	–ih	–ima	–a	–ih	–ima	
	–i	–ih	–im	–e	–ih	–imi	

- oblika sr.spola se loči od moške samo v im./tož. vseh števil (ljubezniv –o –i –a)
- oblika ž.spola se v odnini sklanja kot lipa, v mn. in dv. pa od moške loči v im./tož.

Premene končnice:

1. za č j š ž š dž na koncu osno ve je v edninskem im./tož. sr.spola namesto –o končnica –e (staro – sinje, vroče, širše, sveže)
2. pri navezavi se za tož.ed. m. in sr.spola rabi predvsem oblika, enaka roditelju (Kateri kruh želite? Tistega.) – to je navezovalni roditeljski tožilnik

Premene osnove: kolikostna (zdràv – zdráva)

kakovostna (rdèč – rdéča)

premena v zvezi z neobstoječim samoglasnikom (topel – topla)

2. pridevniška sklanjatev

- je ničta sklanjatev, naglas je nepremičen (komod-ø)

lastnostni: obe sklanjatvi

vrstni: 1. prid. skl.

svojilni: 1. prid. skl.

količinski: obe sklanjatvi z vezavno pretvorbo odnosnice im./tož. v rod.mn. pri nedoločnih in ločilnih števnikih ter pri glavnih od 5 dalje: dosti ljudi-ø, -ih ljudi; dvoje hlač-ø, -ih hlač; pet ljudi-ø, -ih ljudi

7. Pravi vrstni pridevniki – Prid_{v1}

Pravi vrstni pridevniki so nastali iz: □ samostalnika (slovenski, cestni)

□ glagola (gugalni)

□ lastnostnih pridevnikov (črni, veliki)

- a) s samostalniškim jedrom tvorijo stalno besedno zvezo/leksem (cestni promet, vrtalni stroj, črni kruh) – stalnost besedne zveze je določena s tem, da po govornem dejanju besedna zveza ne razpade (vrsta prelaza je gorski prelaz, vrsta prometa je cestni promet, vrsta nadzora je strokovni nadzor)
- b) se ne stopnjujejo (sončni žarek □ ne: zelo sončni žarek)
- c) ne izražajo skladišne določnosti
- č) nimajo desnih dopolnil
- d) ne prehajajo v povedkovo določilo
- e) razvrstitev tik ob samostalniškem jedru oz. stalna stava (leva stran Samb)

8. Vrstni pridevniki v zvezi z govornim dejanjem – Prid_{v2}

Med pridevnike drugega tipa sodijo pridevniki, nastali iz:

□ krajevnih prislovov (zgoraj □ zgornji)

□ časovnih prislovov (danes □ današnji)

- a) to so pridevniki, katerih pomen (prostorska, časovna orientacija) je odvisen od samega govornega dejanja (čas) in govorečega (prostor) – pridevniki, ki izražajo prostorsko-časovno orientacijo neodvisno od govornega dejanja sodijo med Prid_{v1} (sever □ severni, srednji vek □ srednjeveški) □ Prid_{v2} so zato v podstavi lahko samo prislovi nahajanja, obstajanja v prostoru, času, ne pa tudi morda smeri gibanja, približevanja
- b) ne tvorijo stalne besedne zveze s samostalniškim jedrom
(tip lanskega sneg – prehaja iz Prid_{v1} v Prid_{v2}: stvar, ki me ne zanima □ sneg lanskega leta)
- c) se ne stopnjujejo
- č) ne izražajo skladišne določnosti
- d) nimajo desnih dopolnil

9. Vrstni vrstilni pridevniki – Prid_{v3} (vrstilni števniki)

Vrstilni števniki so nastali iz števnikov (prvi) – posredni denotat je količina. Pomensko je določljiva glede na prostorsko razporeditev vsaj dveh prvin, pri čemer je govoreči orientacijska točka (prvi ... zadnji).

- a) ne tvorijo stalnih besednih zvez (vendar: lahko prehajajo med prave vrstne: prva dama, deveta nebesa)
- b) se ne stopnjujejo (vendar: precej pozna večerja)
- c) so nepravilni

10. Stalna stava pridevniških besed v imenski zvezi

Za Pridb je značilna stalna stava levo od samostalnika:

Prid. zaimek, svojilni Prid, PridV3, količinski Prid, PridV2, lastnostni Prid (kakovostni, merni), snovni Prid, PridV1 + samostalnik

□

(tisti njeni prvi dve tukajšnji lepi dolgi svileni večerni obleki)

11. Snovni in svojilni pridevnik

1. Snovni Prid (kakšen) □ kakovosti (lastnostni) Prid

- imajo položaj v pridevniški besedni zvezi pred vrstnimi (lepa rdeča rezljana *lesena* otroška igrača)
- pomensko jih motivira samostalnik v vlogi (predložnega) roditeljskega prilastka (lesen – iz lesa, železen – iz železa)
- ne tvorijo pridevniške besedne zveze z desnimi določili
- se ne stopnjujejo
- spremembe, ki nastanejo pri prehodu med lastnostne Prid:
 - pojavi se sposobnost stopnjevanja
 - spremeni se pretvorbeni postopek
 - pojavi se možnost pridevniške besedne zveze z desnimi določili in časovnimi prislovi
- ohranjajo pomensko nasprotje med vprašalnicama *kakšen – kateri/katere vrste* (povzroča variantno končniško obliko v im. ed. m.sp. –∅ ali –i, razen kovinski in betonski)
- sposobnost tvorbe pomensko zadostnega določenega stavčnega tipa (Pohištvo je leseno.)
- če snovne Prid povezujemo z glagolskim dejanjem, jih uvrščamo med Pridb stanja (leseneti – oleseneti – lesen = olesenel)

2. Svojilni Prid (čigav)

Oblikoslovne značilnosti:

- sklanjajo se po 1. pridevniški sklanjatvi (očetov –ega –emu...)
- ne izražajo kategorije določnosti
- izražajo 3. osebo (očetov, materin, detetov)
- so trištevski (očetov –i –a)
- se ne stopnjujejo
- tvorijo prislov (s predlogom) in abstraktni samostalnik (po očetovo delati, očetovstvo)

Skladenjske značilnosti:

- so skladenjsko zasičeni (vloga obsamostalniškega prilastka, povedkovega določila, povedkovega prilastka): očetov klobuk, klobuk je očetov, klobuk je prodal očetov
- so pomensko motivirani in imajo možnost pretvorbe v t. i. svojilni roditeljski (očetov klobuk – klobuk (od) očeta)
- ne tvorijo desne (pridevniške) besedne zveze
položaj v pridevniški besedni zvezi je pred lastnostnimi (kakovostnimi) Prid oz. za vrstnimi (pridevniškimi) števnikami (pet prvih *otrokovi*h lepih rdečih ... igrač)
možen tudi položaj tik pred vrstnimi, zlasti kadar je (pridevniška) besedna zveza sestavljena samo iz enega kakovostnega Prid (dva lepa *očetova* lovska klobuka)
- ne tvorijo pomensko zadostnega definirane stavčnega tipa
- značilna je pretvorbe v t. i. svojilni roditeljski prilastek:

- če rodilnik izkazuje edninsko obliko, izraža svojilni Prid osebno svojino - tipična priponska obrazila teh Prid so –ov –ev –in (bratovo posestvo – posestvo brata, očetov klobuk – klobuk očeta)
- Prid, ki izražajo splošno svojino – so pretvorljivi v svojilni rodilnik, le da ima ta množinsko obliko (nezaznamovano s stališča števila) □ priponska obrazila –ski –ški –čki –ji –en – n (kmečki gozd – gozd kmetov, igralska obleka – obleka igralcev)

! Pomensko merilo:

- če hočemo z uporabo takšnega Prid poudariti čigavost, je ustrezna vprašalnica *čigav*
- če pa nam gre predvsem za posredovanje pomenskega nasprotja oz. raznovrstnosti, temelječe na različni splošni svojilnosti, ustreza vprašalnica *kateri/katere vrste*

12. Količinski pridevnik

Količinsko Pridb povezuje vprašalnica *koliko*.

V količinsko Pridb spadajo: □ glavni števnik
 □ ločilni števnik
 □ množilni števnik
 □ nedoločni števnik

Oblikoslovne značilnosti:

- a) sklanjajo se po 1. ali 2. pridevniški sklanjatvi z vezavno pretvorbo odnosnice imenovalnika ali tožilnika v rod.mn. pri nedoločnih in ločilnih števnikih ter pri glavnih od pet dalje (dosti ljudi-ø/-ih ljudi)
- b) so enoštevilni
- c) ne izražajo kategorialne določnosti
- č) so neenotni glede možnosti stopnjevanja (nedoločni (pridevniški) števnik se lahko stopnjujejo: kar precej ljudi)
- d) so neenotni glede tvorbe prislova in abstraktnega samostalnika (vendar: petkrat – nekajkrat)

Skladenjske značilnosti:

- a) opravljajo vse stavčne vloge (pet/precej ljudi, Ljudi je pet/precej, Ljudi sem srečal pet/precej)
- b) imajo določen položaj v pridevniški besedni zvezi (*veliko/pet* lepih ... otroških igrač)
- c) glavni števnik so pomensko nemotivirani
- č) ne morejo tvoriti pomenske zadostnega določenega stavčnega tipa

Od drugih pomenskih skupin Pridb se količinska loči predvsem po že omenjeni vezavni pretvorbi števniške odnosnice im. oz. tož. v rod.mn. (pet jabolč, mnogo ljudi, dvoje hlač) – množilni so posebnost: dvojne grablje □ to pa je brez sobesedila nejasno.

Zaradi različnosti položaja v besedni zvezi pa tudi zaradi nekaterih oblikoslovnih značilnosti se količinska Pridb deli na: □ določno količinsko Pridb

□ nedoločno količinsko Pridb

1. Določna količinska Pridb

- vključuje glavne števnik (ena)
 ločilne števnik (enoje, dvoje)
 množilne števnik (enojen, dvojen)

- njihov položaj v besedni zvezi je glede na začetek varianten (v pridevniški besedni zvezi so lahko na prvem mestu, se pravi pred vrstnimi pridevniškimi števnikami, lahko pa tudi za njimi, vendar odnos med skupinama ni priredni)
- če se določna količinska Prdb iz določujočega člena spremeni v določenega, se pomen spremeni (*pet* prvih otrokovih lepih igrač : prvih *pet* otrokovih lepih igrač)
- se ne more stopnjevati
- je enoštevilska
- ne more tvoriti prislova
- abstraktni samostalnik tvori s priponskim obrazilom –ina ali –ost (desetina, četverost)

2. Nedoločna količinska Prdb

- vključuje nedoločne števniko (dosti, mnogo)
- položaj v besedni zvezi je vedno začetni
- nedoločna količinska Prdb je določujoči člen v besedni zvezi, sama ne more biti jedro (*veliko* prvih otrokovih lepih igrač)
- lahko izraža enoštevilstvo, vendar je vezana samo na možnost izražanja množine (mnogo ljudi, precej jabolk, dosti dreves, malo besed)
- določa lahko jedro, ki ne izraža kategorije števila (v tem primeru je brezštevilska tudi sama): mnogo čaja – z mnogo čajem, dosti sadja – z dosti sadjem
- stopnjujejo se opisno (kar precej ljudi, zelo malo učencev, izredno veliko vina) ali s priponskimi oz. določenimi predponskimi obrazili (dvostopenjsko: dosti – zadosti ljudi)
- prislov lahko tvori z ničtim obrazilom (precej, dosti delati)
- ne tvori abstraktnega samostalnika (vendar: precejšnjost iz precejšnji)

Količinska Prdb: besedotvorna razvidnost nekaterih števnikov je vezana na stavek. Besede kot *dosti*, *manj*, *precej* so prislovi, če razvijajo glagol, Prdb, prislov ali predikativ.

- če je odnosnica števna, je besednovrstnost določujočega levega člena nedvoumna (dovolj, precej ljudi)
- če se nedoločni števniki pojavijo v imenski zvezi z neštevno odnosnico, nastanejo lahko posebnosti tudi v zvezi z opredelitvijo stavčnih členov
prilastkovnost Prdb je ohranjena v primeru, če je samostalniška odnosnica sklanjana, če pa ohrani v vseh sklonih rodilniško sklonsko obliko, oz. če je rodilniška sklonska oblika edina smiselna, opravlja samostalnik vlogo desnega (samostalniškega) prilastka
možnost vloge pridevniškega prilastka je še najpogostejša, če gre za imensko zvezo s snovnim samostalnikom (dosti sadja in zelenjave / z dosti sadjem in zelenjave)

13. Glagol – definicija, obseg

Glagol je besedna vrsta, ki je določena z vlogo v povedku. Je prvostopenjska stavčnočlenska besedna vrsta. S tem, ko definiramo vlogo glagola v povedku, definiramo minimalno stavčno poved. Če hoče opravljati vlogo povedka, mora biti določen s kategorialnimi lastnostmi:

- prepoznavne v slovarju: vid, vezljivost/valenca
- prepoznavne v stavku: čas, naklon, način

□ Glagoli so besede, ki izražajo:
dejanje (*vrniti se*, *iskati*)
stanje (*viseti*)
potek (*razpadati*, *bleščati se*)

obstajanje (*biti*)
zaznavanje (*čutiti*)
spreminjanje (*usihati*)
odnos do vsega tega (*morati*).

Dano dejanje podajajo z različnimi oblikami glede na to:

- ☐ ali ga pripisujejo določeni osebi ali ne (osebne – neosebne)
- ☐ ali pripisujejo dejanje osebkju ali ne (tvorne – trpne oblike)
- ☐ ali je dejanje pojmovano kot dejansko se odvijajoče ali pa kot tako, ki bi se moralo ali moglo odvijati (naklonske oblike)
- ☐ ali se odvija v trenutku govorjenja ali ne (oblike in časi)
- ☐ vsak glagolski dogodek je pojmovan še kot po trajanju omejen ali neomejen (glagolski vid)
- ☐ ali je obvestilno zadosten v zvezi osebek-povedek ali pa rabi dopolnilno (glagolska prehodnost)

14. Kategorialne lastnosti glagola

Prepoznavne v slovarju:

- ☐ vid
- ☐ vezljivost/valenca

Prepoznavne v stavku:

- ☐ čas (relativni, pogojuje ga konkretno besedilo)
- ☐ naklon (povedni, pogojni, velelni)
- ☐ način (tvorni, trpni)

15. Glagolski vid

Glagolski vid je kategorialna lastnost glagola, prepoznavna že v slovarju. Gre za sposobnost glagola, da izraža po trajanju omejeno dejanje (dovršniki) ali pa omejenosti v trajanju ne izraža (nedovršniki). Pri zanikanih povedih pa uporabljamo nedovršnik ne glede na trajanje (Zapri vrata. Ne zapiraj vrat).

Vidska morfema sta glagolska predpona in pripona:

- če je glagolska predpona dodana nedovršnemu glagolu, postane ta dovršen:
spati ☐ pre – (spati), delati ☐ iz – (delati)
- glagolska pripona je morfem, ki sam na sebi ne pomeni nič, pri dveh glagolih istega korena ali podstave pa razločuje omejenost ali neomejenost dejanja (pogrezniti – pogrezati, zapelje – zapeljuje, seči – segati) oziroma prehodnost ali neprehodnost (rumeniti – rumeneti)

☐ Nedovršni glagoli se izjemoma rabijo tudi za izražanje po trajanju omejenega dejanja: *Fant bo tepen kot snop, Pisal bi ti pismo* (= sporočil bi ti pismeno).

Dovršne glagole spoznamo po tem, da je z njimi mogoče odgovoriti na vprašanje *Kaj storiš (bi storil itd.)*, in da razen redkih izjem (glagoli rekanja) ne izražajo dejanja v trenutku govorjenja (sedanjega časa ali sedanjosti). Dajo se rabiti v zvezah *Počakaj, da (pridem)*.

Nedovršne glagole spoznamo po tem, da z njimi lahko odgovorimo na obliko glagola *delati* v stavkih kot *Kaj delaš*, ob njih pa tudi lahko uporabljamo t. i. fazne glagole, kot so *začeti, nehati* ipd. Vsi se rabijo tudi za izražanje dejanja v trenutku govorjenja.

Slovenski glagoli so načeloma ali dovršni ali nedovršni, so torej enovidski. Nekateri pa so dvovidski, tj. ali dovršni ali nedovršni, kar nam je pač na misli: prim. *rodim, ubogam, teknem, darujem, žrtvujem, hasnem, telefoniram* ipd.

Predponski glagoli so načeloma nedovršni. Dovršnih je zelo malo, npr.: *končam, zmagam, srečam; kupim, lotim se, blagoslovim, pičim, rešim, velim, spremim, storim, treščim, udarim, dobim; padem, ležem, rečem, vržem, vzamem* in skoraj vsi glagoli z glag. pripono *ne* (prim. *kriknem*) razen tistih, ki izražajo prehajanje iz stanja ali potek (npr. *sahnem, gasnem, ginem, greznem, rinem, tonem, venem, drgnem*); *dam, dem* in morda še kateri.

16. Vrste glagolskih dejanj – nedovršniki

1. □ trajni glagoli (zaznamujejo dejanje, ki je nekako v celem kosu, enovito): *nesti, iti, govoriti*
□ ponavljalni glagoli (zaznamujejo dejanje, ki je sestavljeno iz ponavljajočih se delov): *skakati*
lahko se rabijo tudi kot trajni: *Sedal je na stole, kot da bi jih preskušal, ali so dovolj trdni.*
2. □ določni glagoli (pomenijo enosmerno dejanje, so trajni): *nesem, tečem*
□ nedoločni glagoli (pomenijo neenosmerno dejanje, so ponavljalni): *nosim, tekam*
3. □ glagoli dejanja oz. stanja
glagoli kot *sedim, ležim* ali *visim* pomenijo stanje po izvršitvi dejanja, ki ga izražajo glagoli dejanja *sedem, ležem, obesim*
tako stanje lahko izrazimo tudi z zvezo pomožnika in pridevniške besede ali še kako drugače
4. □ glagoli za dejanje in povzročanje dejanja
glagoli kot *pijem – pojim, gnijem – gnojim, umrem – umorim* (drugi člen dvojice pomeni, da kdo dela, povzroča, omogoča to, kar pove prvi člen: *točim = povzročam (delam), da teče*)
5. □ glagoli za dejanje in zaznavanje dejanja
glagoli kot *poslušam – slišim (čujem)* ali *gledam – vidim*
razlika med njimi ni v nedovršenosti in dovršenosti, ampak v tem, kako je zajet predmet glagolskega dejanja, kako smo ga sprejeli v našo zavest (*Gledal je, pa ni videl* ali *Poslušam, a nič ne slišim*)
6. spremljavo pomenijo nekateri glagoli s pri- (pripevati)
7. glagoli s sopomenom dejanja navade (19.stol.): *kradevati, hojevati*
8. dlagoli delnosti s sopomenom 'malo': *pošepovati, podrhtevati*
9. glagoli premikanja (pomembni za rabo glagolskih oblik – namenilnika): *iti, peljati se (kositi)*
10. naklonski in fazni glagoli (pomembni za rabo nedoločnika v povedku):
môči, morati, hoteti, smeti – začeti, nehati
11. glagoli dejanja (vrniti se, iskati)
stanja (*viseti*)
poteka (*rasti, razpadati*) ...

□
□ dogajanje (*rasti, razpadati*)
□ absolutno stanje (*viseti*)

- dejanje (vrniti se, iskati)
- iztekanje dejanja (sedati, legati, obešati)
- stanje po dejanju (sedeti, ležati)
- ponavljanje dejanja (dvigovati – večkrat dvigniti)

17. Vrste glagolskih dejanj – dovršniki

Poleg osnovnega pomena izražajo še:

1. začetek dejanja: *zaigrati, zapeti, vznemiriti, spregovoriti*
2. kratkotrajnost: *poležati, posedeti, počakati*
3. trenutnost: *počiti, mahnuti, suniti*
4. manjšalnost: *blisniti, pokniti, hlipniti*
5. konec dejanja: *dovečerjati, odpredavati*
6. razmahljenost: *razgovoriti se, razgreti se, razhoditi se*
7. postajanje: *pobledeti, oveneti, ugasniti*
8. izvršitev med gibanjem: *prižvižgati, pripeti, prismejati se -- odšepati*
9. izpolnjenost: *dogoreti, najesti se, našiti, obviseti, izgnesti ipd.*

□

- začetnost (zajokati, zaplavati, splavati) □ dejanje traja še naprej
- trenutnost (počiti, ustreliti, skočiti)
- končnost (pasti, leči, sestiti, dvigniti se) □ glagoli človekovega premikanja

18. Glagolska vezljivost

Vezljivost/valenca je sopsobnost glagola, da vzpostavi vezljivostno/valenčno polje z naborom delovalnikov/aktantov. Delovalnike pa vzpostavlja osebna glagolska oblika.

vezljivost glagola

vezljivi	nevezljivi (vremensko dogajanje) – os.gl.oblika, vendar pomensko prazna
leva	desna
vezljivost (neprehodni)	vezljivost (pogoj za prehodnost)
Sosed spi.	Dežuje.
Sosed piše pismo.	

19. Spreminjanje vezljivostnih lastnosti glagola s spremembo vida

Dovršni glagoli imajo manj vezljivostnih mest.

Če nedovršnemu glagolu dodamo predpono, dobimo dovršni glagol (barvati – pobarvati). S tem zmanjšamo število vezljivostnih mest: barvati po lesu – pobarvati les.

20. Glagoli s prostim glagolskim morfemom

Poznamo: □ frazne glagole (vzpostavljajo aktualizirano besedno zvezo in po govornem dejanju razpadejo)

□ frazemske glagole (tvorijo stalne besedne zveze)

1. glagol + prosti morfem se:

- a) smejati se (poseben tip frazemskega glagola)
- b) [ubiti se] 'umreti, narediti samomor' (frazemski glagol)
- c) govori se, sliši se (3.os.) □ nočemo izraziti vršilca dejanja (glagoli rekanja, slišanja)
- č) videti se, slišati se
- d) [umivati se]

2. glagol + prosti morfem ga, jo

- niso zaimki, le njihovi homonimi
- prosti morfem glagolom spreminja pomen
- frazemski glagoli: brisati jo (čez), lomiti ga, popihati jo...

3. glagol + izpredložni morfem

- a) leksikalizirani/frazemski glagoli: biti ob (denar, premoženje) – 'izgubiti, zapraviti'
dati na (koga/kaj) – 'upoštevati'
živeti ob (kruhu) – 'slabo živeti'
delati na (čem) – 'prizadevati si'

- b) neleksikalizirani/frazni glagoli: sedeti na (mizi) – zgoraj slovarski pomen
risati na papir predlogov je prislovni

21. Razmerje med predlogom in prostim glagolskim morfemom

?

frazemski glagol: 'biti ob' = izgubiti □ 'ob' je izpredložni glagolski morfem, ker skupaj z 'biti' predstavlja eno pomensko danost/en leksem

frazni glagol: 'stal je ob mizi' □ 'ob' je predlog v pomenu 'poleg' in je samostojna pomenska danost – 'stati ob' sta v tem primeru dva leksema

1. Neosebne glagolske oblike – besednovrstna opredelitev

□

1. nedoločnik (čakati)

- namesto samostalnika (*govoriti je srebro, molčati je zlato*)
- namesto velelnika (*Ne klepetati!*)
- za izražanje glagolske vsebine ne glede na čas, osebo, naklon (*Biti človek, pa tako ravnati*)
- namesto osebne oblike odvisnika, časovnega in namernega (*To videti, drugi so vsi ostrmeli*)
- nekoč namesto namenilnika dovršnih glagolov (*Šla je požeti še preostalo pšenico*)
- v vprašalnih povedih (*Kako: iti ali ne iti na proslavo?*)
- za zanikanje (*Ti pa peti*)
- za izražanje potrebe (*če že delati, potem pošteno*)

- za čustvenost (Mirno sem ga vprašal, on pa pokonci in *vpiti* name)
- vezano se rabi ob tipičnih pomenskih skupinah glagolov in izrazov (naklonski izrazi, izrazi za duševno stanje, izrazi ocene, fazni glagoli, izrazi za zaznavanje, za pomožnikom biti in vršilec dejanja ali nosilec stanja večinoma v dajalniku)

2. namenilnik (čakat)

- ob glagolih premikanja grem, hodim... (*Spat hodim* pred deseto)
- z njim izražamo cilj še drugih dejanj npr. glagolov dati, poslati (*Mati je dala sina študirat*)
- včasih samo čustveno poudarja kakšno vprašanje (kaj si mu pa šel *pravit* te stvari)
- rabimo ga od dovršnih in nedovršnih glagolov (včasih le od nedovršnih, pri dovršniku pa so namesto njega rabili nedoločnik ali prihodnjik, če pa je bil glagol v velelniku pa z velelnikom ali prihodnjikom; predmet namenilnika je bil prvotno v roditeljskem, danes v tožilniku)

3. glagolnik (čakanje)

- izraža dvoje: dejanje, stanje, dogajanje... *sámo* ali pa to, kar pri tem nastane, kar je dejanje spremljalo (ne *združenja*, ločitve zdaj so časi)
- prave glagolnike zmeraj lahko izrazimo stavčno
- pravi glagolnik v marsičem spominja na nedoločnik (Preglasno *govorjenje* ni dobro – Preglasno *govoriti* odsvetujem)
prednost glagolnika je v tem, da se lahko sklanja in tako lahko opravlja več stavčnih vlog kot nedoločnik (!glagolnik se ne more uporabljati ob naklonskih glagolih, pri faznih glagolih pa se raba odsvetuje vedno takrat, kadar se glagol rabi objektivno)

4. deležja na –č –aje –je (držoč, prepevaje)

- deležje na –č –aje izraža glagolsko dejanje, ki se vrši hkrati s kakim drugim dejanjem (*Sedeč* na vrtu, je bral časopis)
- deležje na –e se rabi kot prislov načina (*Molče* (med molkom) orožje vsak si vzame)
- nekatera deležja so tudi del nepravega predloga (*Glede na to*, da je še mlad... = *glede na* mladost)

5. deležnik na –č (čakajoč)

- je Pridb, ki se v spolu, sklonu in številu ujema s Samb (*goreča* hiša – hiša, ki gori)

6. deležje na –ši (skrivši)

- izraža dejanje, ki se je dovršilo pred kakim drugim dejanjem (Krpan prestavi kobilico. Cesar, to *videvši*, veli kočijažu, naj ustavi.)

7. deležnik na –ši (vstopivše goste)

- izraža lastnost, pridobljeno z izvršitvijo dejanja (*Vstopivše* goste so glasno pozdravili)
- tako kot z ostalimi deležji in deležniki se z njim iz navadnih stavkov delajo polstavki (*Goste, ki so pred tem vstopili*, so glasno pozdravili)

8. opisni deležnik na –l

- se rabi samo za opisovanje tvornih časov (delal sem, bom, sem bil) in naklonov (delal bi, bi bil)
- ima samo imenovalniške oblike za spole in števila

9. deležnik stanja na -l

- je navadna Pridb z oblikami za vse spole, sklone in števila
- rabi se kot vsak drug pridevnik (*uvel* obraz)

10. trpni deležnik na -n/-t

- rabi se za izražanje trpnosti:
v zloženih trpnih oblikah (Od vseh je *zaničevan*) – glagoli so dovršni ali nedovršni
kot prilastek (*zaničevani* ljudje) – glagoli so nedovršni

11. deležnik stanja na -n/-t

- izraža lastnost, pridobljeno z izvršitvijo dejanja
- je navadna Priddb in se kot taka tudi uporablja
v povedku (*Ana je utrujena*)
kot prilastek (*utrujena* Ana)
- ima prislovno obliko (*utrujeno* gledati)
- zabrisana je kategorija glagolskega vida, zato se rabijo tudi deležniki dovršnih glagolov za izražanje prave sedanjosti (*Oblečen* je v sivo obleko)
- namesto deležnika iz dovršnega glagola se večkrat rabi deležnik nedovršnega (*zidan* namesto *sezidan*)

! Muha:

Neosebne glagolske oblike tvorimo iz:

1. sedanjiške osnove: □ sedanjik

□ obliko na -č, ki je lahko deležje (prislov) ali deležnik (pridevnik)

□ deležje na -e (grede)

2. nedoločniške osnove: □ opisni deležniki za tvorbo časov in naklonov

□ trpni deležniki na -t -n -l (bran, odprt, zelenel)

□ glagolnik

□ Neosebne glagolske oblike (vrste):

- nedoločnik (čakati)
- namenilnik (čakat)
- deležnik -l (čakal)
- deležnik -n/-t (neučakan, ubit)
- deležnik -č (čakajoč)
- deležje -č (čakajoč)
- glagolnik (čakanje)

2. Glagolski način – členitev po aktualnosti

□ Členitev po aktualnosti: gre za to, kaj postavimo v funkcijo osebk, ali vršilca ali prizadetega. Če vršilec ni pomemben (aktualen), ga umaknemo in na osebkovo mesto postavimo prizadetega, če je pomemben ta.

Pri pretvorbi pazi na nespremenljivost vida in časa!

(Kdo hvali koga - Kdo je hvaljen)

Izražanje stanja po dejanju (sprememba vida): hvaliti □ pohvaljen : hvaljen

odpirati □ odprt : odpiran / se odpira

□ Način je pojem za razmerje med osebkom in (iz)vršilcem dejanja.

1. Če je osebek tudi (iz)vršilec dejanja ali nosilec stanja, govorimo o tvorniku ali aktivu:

Gradove so med vojno *porušili* (vojaki).

2. Če pa osebek ni vršilec dejanja, pa tudi ne nosilec stanja ali poteka, ampak je od dejanja prizadeti, gre za trpnik ali pasiv: Gradovi *so bili* med vojno *porušeni* (od vojakov).
3. Kadar v stavku ni vršilca dejanja in si ga na podlagi sobesedila ali sotvarja tudi ni mogoče misliti, je glagolska oblika tvorliška: *Deževalo je*.

Trpnik se ob ohranitvi istega časa in vida da zmeraj spremeniti nazaj v tvornik, vsak tvornik pa se ne da pretvoriti v trpnik. Tvornik je v primeri s trpnikom prvoten, trpnik je le pretvorna oblika.

Tvornik in trpnik sta v naslednjem pretvorbenem razmerju:

1. beseda ali besedna zveza, ki je bila osebek tvornega stavka, se v trpnem ali opusti ali pa postane prislovno določilo vršilca glagolskega dejanja, in sicer v roditelju ter s predlogom *od* (*po* + samostalnik v mestniku je v takem primeru napačen);
2. glagolska oblika na *-m* (ali na *sem* + *-l*) se zamenja z glagolsko obliko na *sem* + *-n/-t* ali pa se prvotni glagolski obliki doda *se*;
3. beseda ali besedna zveza, ki je bila predmet tvornega stavka, postane v trpnem osebek. Če pretvarjamo trpne stavke v tvorne, ravnamo obratno.

Pri pretvorbah tvornika v trpnik in narobe ostajata čas in glagolski vid nespremenjena (prav tako pa seveda tudi glagolski pomen). Kadar se eden ali drugi pri podobni pretvorbi spremenita, oblike z deležnikom na *-n/-t* ne izražajo trpnosti, ampak stanje: *Vrata so odprli* - *Vrata so odprta*.

3. Naklon

□ Naklon izraža razmerje govorečega do glagolskega dejanja (ali je uresničljivo, uresničljivo pod pogoji, ali se mora uresničiti).

Poznamo: □ povedni naklon (*Čakam.*)
 □ velelni naklon (*Čakaj!*)
 □ pogojni naklon (*Bi čakal.*)

□ Naklon je pojem za posebno razmerje govorečega do glagolskega dejanja, stanja, poteka itd. Taka tipična razmerja, izražena s posebnimi glagolskimi oblikami, so tri: povedno, pogojno in velelna.

Povedni naklon

- pove, da je dejanje realno (ali pa vprašujemo po tem, ali se uresničuje ali ne)
- ima vse tri osebe

Velelni naklon

- podaja dejanje kot zaželeno, zahtevano, zapovedano ipd., oz. nezahtevano, nezaželeno ipd.
- pozna v ed. samo 2. osebo, v dv. in množini pa tudi prvo

Pogojni naklon

- podaja umišljeno dejanje glede na možnost in pogoje njegove uresničitve
- ima vse tri osebe

Ta razmerja do glagolskega dejanja podajajo načeloma specializirane oblike:
 za sedanji čas povedni naklon izražamo s povednim sedanjikom (delam)
 pogojenega s sedanjim pogojnikom (delal bi)
 velenega z velelnikom (delaj)

Vsak povedni sedanjik (in sploh oblike povednega naklona) ne izraža le povednega naklona, temveč lahko tudi druga dva. Prav tako tudi pogojnik lahko izraža velelnost (To bi mi pa morda ti povedal). Velelnost lahko izražamo še drugače, npr. z nedoločnikom (Ne jokati!), redkeje s preteklikom (Da mi takih stvari nisi več govoril) in celo s samim deležnikom na -l: prijel, dvignil, vrgel 'primi, dvigni, vrzi'

To, kar pogojnik in velelnik izražata z obliko samo, je mogoče tudi opisati s tako imenovanimi naklonskimi glagoli ali povedkovnikom in nedoločnikom. Željo posebno pogosto izražamo z osebno glagolsko obliko in členkom *naj*. Ta zveza ne izraža samo zaželenih, nasvetovanih in podobnih dejanj, ampak tudi: Naj sem se še tako trudil, uspel nisem, kjer naj sem se trudil pomeni 'čeprav sem se trudil', torej povedni naklon. V vseh teh primerih ne gre za glagolski, ampak za skladenjski naklon.

Zveze naklonskega glagola, povedkovnika ali členka in drugega glagola so tistega glagolskega naklona, v katerem je osebna glagolska oblika: *moram delati* je povedni sedanjik, *moral bi delati* pa pogojni.

4. Pogojnik v zloženi stavčni povedi

□ Pogojnik na splošno izraža umišljena, nedejanska in ne preizkušena dejanja, stanja, poteke, tj. poziv, željo, negotovost, nedejanskost ipd. Prav ga pojмимо v zvezi s sotvarjem in/ali sobesedilom.

Pogojnik se rabi bodisi sam v kakem stavku ali pa v posebnem stavčju (*Že pred dobro uro bi se morala vrniti, ko bi bilo po pravem*).

Raba v posebnem stavčju:

1. v pogojnem podredju

- pogojnik izraža v odvisniku pogoj za uresničitev dejanja v glavnem stavku (*Če bi imel, bi ti dal*)
- pri sedanjiskem pogojniku je uresničitev dejanja glavnega (nadrednega) stavka mogoča, pri preteklem pa je uresničitev že zamujena.
- pogojnik v odvisniku je mogoče zamenjati z zvezo veznik *da* + povedni naklon (*Da imam, bi ti dal. – Da si me vprašal...*) - glavni stavek takih podredij je lahko izpuščen
- uresničljivostni (potencialni) pogojni odvisnik se navadno uvaja z veznikom *če* (*da je*), neuresničljivostni pa s *ko*

2. V neodvisnih ali glavnih stavkih izraža pogojnik naslednje:

- a) pripravljenost za izvršitev dejanja: *Saj vrnil bi se, a ne morem.*
- b) možnost ali nemožnost za izvršitev dejanja: *Utegnilo bi resnično biti.*
- c) omiljenost ugotovitve in ukaza oz. domneve: *Dejal bi, da se motite. Vas ni sram, da prosjate!*
- č) poudarjenost trditve ali zanikanja: *Kaj bi ne vedel, saj vedo vsi.*
- d) neuresničeno nujno dejanje v preteklosti: *Že zdavnaj bi bil moral to storiti, pa ni bilo časa.*
 - kadar je pogojnik rabljen v priredju (*Dal bi jo bil ...Pa kaj bi ti pisal ...*), je drugi stavek uveden s protivnim ali vzročnim veznikom

3. V odvisnikih pogojnik izraža:

- a) umišljena dejanja: *Drugi dan je bila bleda in slaba, kakor da bi (bila) vstala iz bolniške postelje.*
- b) umišljena zaželena in potrebna dejanja: *Rad bi se spet enkrat dobro naspal.*
- c) negotovost: *Ne veš, kako bi rekel?*
- č) pogojno resničnost: *Čisto nič se mu ne pozna, da bi bil tako bedasto bogat, kakor pravijo, da je.*

- d) primero: *Kar je bilo na mizi, so pospravili, kot bi mignil.*
e) namero: *Prišel sem, da bi se mirno dogovorili.*

5. Raba povednega sedanjika

□ Povedni tvorni sedanjik (delam) izraža glede na čas dejanja, ki se dogaja (dogodi):

1. v trenutku govorjenja (prava sedanjost)

- tako se rabijo samo nedovršni glagoli, dovršni pa le v 1. os. ed. (v posebnih primerih tudi dvojine), ko se z izrekanjem opravi tudi dejanje samo: *Obljubim, da bom vnaprej bolj priden/pazljiv*
- pravo sedanjost spoznamo po tem, če na vprašanje kdaj odgovorimo z zdaj

2. ne glede na trenutek govorjenja (brezčasnost): *Dan ima 24 ur.*

3. za trenutkom govorjenja (prihodnost): *Pridem, kakor hitro bom mogel.*

4. pred trenutkom govorjenja (preteklost):

Včeraj vam sedim pred hišo, ko jo na vrt primaha srna z mladičem.

5. zaželena in možna, tj. naklonska dejanja: *Gremo domov, fantje!*

V odvisnikih izraža sedanjik tudi:

6. istodobnost glede na dejanje nadrednega stavka: *Janez pravi/je rekel/bo trdil, da ima dobro službo.*

7. zadobnost glede na dejanje nadrednega stavka:

Pravijo/so pravili/bodo pravili, da najhujše šele pride.

8. neaktualnost dejanja: *Pišem tudi svojo avtobiografijo.*

6. Raba prihodnjika in prepreteklika

□ Prihodnjik:

1. Prihodnjik je specializirana oblika za izražanje prihodnosti, tj. zadobnosti glede na trenutek govorjenja. Izraža dejanje, stanje ipd. za trenutkom govorjenja: *Prišla bo pomlad zelena.*

2. Izraža zadobnost: Pravi (pravil je, pravil bo), da *bo imel* delo.

3. Izraža naklonska dejanja:

- a) ukaz: *Takoj boš vstal* in odprl vrata!
- b) grožnja: *Za ušesa te bom!*
- c) željo, dopuščanje: *Pa naj bo* po tvojem.
- č) omiljenje ugotovitve ali zapovedi: *To pa ne bo res.*
- d) negotovost, verjetnost, dopuščanje: *Če ti praviš, bo že res.*
- e) pogoj: *Če bo dež*, ostanemo doma.
- f) dopustnost: *Naj bo še tak revež*, moj otrok je (čeprav je).
- g) stanje: *Ko bo zrasla* bo videla, da to ni bila ljubezen.

Preteklik:

S to obliko izražamo:

1. dejanje, ki je v preteklosti povzročilo kakšno stanje: Kakor sem mu *bil ukazal*, tako je tudi storil.
2. dejanje v preteklosti pred kakim drugim dejanjem: Kaj si mu *bil dal*, da te ni mogel pozabiti?
3. davno preteklost: Napaka, ki jo *je bil storil*, se mu bo maščevala.
4. raba v vsakdanji govorici (redko) – napačno pa je, če skušamo navadno preddobnost izraziti s predpreteklikom (uporabimo preteklik)
5. zanimivo: primeri, ko je pričakovani predpreteklik dovršnega glagola izražen s predpreteklikom nedovršnega: Ko ste k nam prišli, *smo bili že molili* (smo že nehali moliti).

7. Raba nedoločnika

□ I. Nedoločnik ima veliko rab. Kot t. i. prosti nedoločnik se rabi:

1. namesto samostalnika: *Govoriti* je srebro, *molčati* pa zlato.
taki nedoločniki imajo vlogo stavčnih členov, in sicer tudi, če imajo ob sebi še kakšna določila – lahko so:
 - a) osebek: Norost bi bilo *vztrajati* v neenakem boju.
 - b) predmet: Obotavljal se je *sprejeti* ugodno ponudbo.
 - c) prilastek: Doletela me je sreča *prebiti* z vami zelo plodna in epa leta.
 - č) prislovno določilo: *Ne se upirati zlu* je skoraj tolikšna krivda *kakor ga podpirati*.
 - d) pristavek: Saj ji ni preostalo drugega *kot oditi*.
2. namesto veleznika: *Ne klepetati* 'ne smeš klepetati'!
zanikani nedoločniki prepovedujejo dejanje ali stanje itd. zelo splošno - danes se jih radi izogibamo, ker hočemo biti bolj neposredni: *Ne klepetajte*.
3. za izražanje glagolske vsebine ne glede na čas, osebo in naklon: *Biti* človek, pa tako *ravnati*.
4. namesto osebne oblike odvisnika, časovnega in namernega:
To *videti*, drugi so vsi ostrmeli. 'ko so to videli'
5. nekoč namesto namenilnika dovršnih glagolov: *Šla je požeti* še preostalo pšenico.
6. v vprašalnih povedih: Kako: *iti* ali *ne iti* na proslavo?
7. za zanikanje: Ti pa *peti*!
8. za izražanje potrebe: *Če že delati*, potem pošteno.
9. za čustvenost: Lepo mirno sem ga vprašal, on pa pokonci in *vpiti*.

II. Razen prosto se rabi nedoločnik vezano, tj. ob tipičnih pomenskih skupinah glagolov in izrazov.

1. naklonski izrazi:

- a) namere (nameravam, imam namen, skušam)
- b) hotenja (hočem, želim, moram)
- c) nujnosti ali potrebe (moram, ne smem, imam): *Moram* vam *povedati*, da ste odpuščeni.
- d) možnosti (morem, znam, utegnem)
- e) ukazovanja (zapovem, ukažem, naročim)

f) dopustnosti (imam pravico, dovoljeno je, smem)

2. izrazi za duševno stanje (bojim se, sram me je, imam navado): *Bali* so se *govoriti* resnico.

3. izrazi ocene (splača se, lepo je, koristno je): *Lepo je biti* na počitnicah.

4. fazni glagoli: *Začel je kriliti* z rokami.

5. izrazi za zaznavanje (slišati, videti): *Slišala sem* ptičko *peti*.

6. za pomožnikom biti in vršilec dejanja ali nosilcem stanja večinoma v dajalniku – z nim se izraža:

a) moranje: *Iti* mi je domov.

b) Možnost: *Še zmerom je bilo slišati* bobnenje.

c) Negotovost: Kaj *storiti*?

8. Vrste spregatev

□ Spreganje = izražanje glagolskih oseb pri oblikah za čase, naklone in načine s končnicami (osebili).

Spregatveni vzorci: □ navadni sedanjiški

□ posebni sedanjiški

□ velelniški

□ pogojniški

1. navadne sedanjiške končnice

- te končnice imajo načeloma vsi sedanjiki, deloma izvzeti so le glagoli druge spregatve

	ed.	dv.	mn.
1.os.	-m	-va	-mo
2.os.	-š	-ta	-te
3.os.	-∅	-ta	-jo

2. posebne sedanjiške končnice

	ed.	dv.	mn.
1.os.	-m	-va	-mo
2.os.	-š	-sta	-ste
3.os.	-∅	-sta	-dó

- te končnice služijo le glagolom 5. skupine, tj. glagolom na *-m* (brezpriponskim)

- za 3.os.mn. se tudi pri brezpriponskih glagolih poleg končnice *-dó* rabi tudi *-jo*

- s posebnimi sedanjiškimi končnicami se sprega tudi prihodnjik *bóm* (3.os.mn. *-do* nenaglašen)

- 1. in 2.os.ed. in 3.os.mn. pomožnik *sem* (samosvoja osebila)

- glagoli, ki se v 3.os.mn. končujejo na *-íjo*, namesto končaja rabijo tudi *-é* (sedijo – sede)

-êjo

-ó (umrejo – umro)

3. velelniške končnice

	ed.	dv.	mn.
1.os.	-∅	-va	-mo
2.os.	-∅	-ta	-te
3.os.	-∅	(-ta)	

4. pogojniške končnice

- za vse osebe in števila je končnica $-\emptyset$: (*jaz*) *bi šel*, (*midva*) *bi šla*, (*one*) *bi šle*

9. Tipologija glagolov glede na sedanjisko in nedoločniško osnovo

□

a) nedoločniška glagolska osnova = del glagola pred $-ti$ (*dela-ti*)

- pri glagolih z nedoločnikom na $-či$ je glagolska osnova ves del pred končnim $-i$ (*peč-i*)

b) sedanjiska glagolska osnova = del glagola pred končnico $-m$ (*je-m*)

Korenska dela sedanjiske in nedoločniške osnove sta lahko enaka (*del-am*) ali pa ne (*piš-em*; *pis-ati*).

1. Sedanjiske glagolske vrste (glede na končaje sedanjiskih oblik delimo glagole v pet skupin):

	sedanjik	velelnik	deležnik, deležje na $-č$	deležje na $-e$
1. glagoli na $-am$	del-am	-aj	-ajoč	(-aje)
2. glagoli na $-im$	krož-im	-i	-eč	(-é)
3. glagoli na $-jem$	pi-jem	-j	-joč	
4. glagoli na $-em$	tres-em	-i	-oč	(hot-é)
5. glagoli na $-m$	je-m	-i	-doč	(ve-dé)

- prve štiri skupine imajo glasovno glagolsko pripono (a, i, je, e)

peta ima pripono $-\emptyset$ (atematična/brezpriponska skupina)

- posebnosti: 1. imam, gledam, nimam

2. stojim, bojim se

3. dajem

4. pe

em, strižem, hočem

5. grem, sem

2. Nedoločniške glagolske vrste (glede na končaje nedoločniških oblik delimo glagole v štiri skupine):

	nedoločnik	namenilnik	deležnik $-l$	deležnik $-n/-t$	glagolnik	deležnik $-ši$
1. glagoli na $-ati$	del-ati	-at	-al	-an	-anje	iz - -avši
(in $-eti$ $-im$)	žel-eti	-et	-el	-en	-enje	po- -evši
2. glagoli na $-iti$	krož-iti	-it	-il	-en	-enje	ob- -ivši
3. glagoli na $V-ti$	pi-ti	-t	-l	-t	-tje	po- -vši
4. glagoli na $C-ti$	tres-ti	-t	-el	-en	-enje	po- -ši

- posebnosti: 1. živeti, trpeti

2. krožiti (koren se končuje na č ž š j)

3. tretji

4. skoraj vsi

10. Prislovna beseda – temeljna delitev glede na vlogo v stavku

!prislovna beseda

zunanje okoliščine		notranje okoliščine	
prvine govornega dejanja	drugi	ožja razvrstitev	širša razvrstitev (zelo, veliko)
kraj, čas	lastnostni prislovi in zaimki	vrstni	
	pravi lastnostni	deležijski (jokajoč)	iz Prid _{v1} iz Sam
	iz Prid _b (lepo)	iz Sam (po kmečko)	

□ Prislovi po pomenu:

1. modifikacijski: nestalni (vzročni)
stalni (krajevni, časovni)
2. prepozicijski: vrstni
lastnostni

□

1. modifikacijski prislovi (izražajo notranjo lastnost glagolskega dejanja):

- s samo obglagolsko možnostjo
- z možnostjo razvrščanja ob vse besedne vrste, ki lahko poimenujejo: različno razsežnost oz. intenzivnost česa (npr. dejanja) pri glagolu (*močno* jokati), intenzivnosti stopnje dejanja pri prislovu (*zelo* malo jokati), stopnje lastnosti pri pridevniku (*zelo* dober človek), stopnje lastnosti, stanja, povezav oz. razmerij pri povedkovniku (*zelo* všeč)

2. propozicijski prislovi (izražajo zunanje okoliščine glagolskega dejanja, in sicer kraj in čas, deloma tudi vzrok)

□

I. Prislovi stopnje (razvrščajo se lahko ob vse tiste besedne vrste, ki izražajo različno stopnjo razsežnosti denotata – poleg glagola so to tudi lastnostni pridevniki, pravi lastnostni prislovi in povedkovniki). Pomen stopnje temelji na primerjavi s pomenom podstavnega samostalnika.

II. Na položaj samo ob glagolu oz. iz glagolskem pridevniku: so vezani prislovi, ki tvorijo s svojim sintagmatskim jedrom aktualizirane ali polavtomatizirane besedne zveze (sintagme)

1. lastnostni prislovi (s svojim sintagmatskim jedrom tvorijo aktualizirane besedne zveze/sintagme)

- a) pravi lastnostni – nastali iz lastnostnih pridevnikov
 - levo od glagolskega jedra (Dobro napiše)
 - pomensko družljivi s prislovi stopnje (Zelo dobro piše)
 - zveza z glagolom je aktualizirana, v celoti besedilna, po govornem dejanju razpade
- b) deležijski (lastnostni)
 - tvorjeni iz glagola z obrazilom -(o/e)č ali -aje/-é
 - družljivost s prislovom stopnje ni mogoča

2. vrstni prislovi

- nastali iz pravih (izsamostalniških) samostalniških vrstnih Prid: Prid_{v1}
- prislov glagolsko dejanje opredeljuje:
 - a) prostorsko/časovno (laboratorijsko pregledati – pregled v ambulanti, mesečno poročati – v času enega meseca)
 - b) sredstveno (računalniško obdelati – z računalnikom)
 - c) glede na tvorno lastnost podstavnega Sam (biološko prizadeti, slovnično popraviti)
- se ne družijo s prislovi stopnje
- ne morejo izražati različne razsežnosti svoje 'lastnosti'

11. Prislovna beseda kraja in časa (razpoznavne lastnosti)

Prislovna beseda kraja (pomensko določljiva glede na to, kje se govoreči nahaja). Razvrščamo jo po značilnih vprašalnicah:

- kje (dobimo prislove, ki povedo, na katerem mestu se kaj dogaja ali je kaj): tam
- kam (vprašujemo po cilju gibanja): tja, sem
- kod (sprašujemo po poti premikajočega se predmeta ali po razmeščenosti česa)

Prislovna beseda časa (glagolsko dejanje opredeljuje glede na trenutek govorjenja). Na podlagi vprašalnice razvrščamo:

- kdaj: zdaj, spomladi
- odklêj/odklêj: odslej, poslej
- doklêj/doklêj: doslej

12. Prislovna beseda kot razvijajoči stavčni člen

□ Samo modifikatorske prislove lahko štejemo za pravi razvijajoči člen glagola. V tej vlogi se pojavljajo vsi tisti, ki so nastali iz lastnostnih pridevnikov kot *lepo pisati* in vsi prislovi stopnje, ki razvijajo poleg glagola še druge besedne vrste. Kot razvijajoči člani pridevnika ali (drugega modifikacijskega) prislova so lahko pretvorljivi v (modifikacijsko) obrazilo pridevnika oz. prislova kot *bolj lep – lep-ši, bolj lepo – lep-še*.

□ Raba prislovov:

1. prislovna določila prostora, časa, načina (mere), vzroka povedkovega dejanja (*Kam vodi ta pot?*)
2. povedkovo določilo (*Besed mi je dovolj*)
3. imenski in prislovni prilastek (hoja *počasi*, tam *zgoraj*)
4. prislovno določilo mere ob pridevniku, prislovu, povedkovniku (*zelo hladen, zelo težko, kar vseč*)
5. sprevrženost v samostalnik (*Vsak zakaj ima svoj zato*)

13. Povedkovnik – definicija, obseg

□ Povedkovniki so predmetnopomenske besede, ki se rabijo bodisi kot povedkova določila ali pa kot taka (*Soparno je.*). Povedkovniki so že izvorno oba opisna deležnika in nedoločnik (ob faznih in naklonskih glagolih), poleg tega pa so izpeljani ali sprevrženi iz drugih besednih vrst. Označujejo:

- stanje narave: *Bilo je vetrovno.*
- stanje in razpoloženje doživljavca zunanjega in notranjega okolja: *dobro, nezdravo je...*
- vrednotenje: *Lepo je, da si prišel.*

! Izraža telesno, duševno stanje ali vrednotenje stvari. Rabi se ob glagolih bnepopolnega pomena. Večinoma se ne pregiba. Obseg: opisni in trpni deležnik, nedoločnik.

□ Povedkovnik ima določene kategorialne lastnosti prekrivne z glagolom:

- predvsem gre za družljivost s prislovom stopnje – stopnja je njegova kategorialna lastnost, odsotne pa so imenske kategorije (spol, podspola)

14. Pomenske skupine povedkovnikov

Povedkovniki označujejo:

- stanje narave: *Bilo je vetrovno.*
- stanje in razpoloženje doživljavca zunanjega in notranjega okolja: *dobro, nezdravo je...*
- vrednotenje: *Lepo je, da si prišel.*

15. Pomenske skupine členkov

I. klasifikacija

1. pozivni členki (tvorec besedila se obrača na naslovnika in njegovo razmerje do sporočane resničnosti):

- a) vprašalni: *Ali si storil, kar si obljubil?*
- b) zahtevalni, ukazovalni: *Naj pride takoj sem!*
- c) želelni: *Naj živi Prešeren!*
- d) prepričevalni: *To si pa res lepo povedal.*
- e) zagotavljalni: *Kaj takega dejansko nisem pričakoval od tebe.*
- f) nasprotovalni: *Toda gospodje, to nikamor ne vodi!*
- g) grozilni: *Boš že videl!*
- h) očitalni: *Pa bi morali gledati tudi na svoje zdravje.*

2. vrednotenjski členki (podajajo tvorčevo razmerje do vsebine besedila/dela):

- a) naklonski (gotovostni, hotenjski)
- b) vrednotenjski primerjalni: *Begunci v kupeju so bili dobesedno drug na drugem.*
- c) popravni: *Roman, bolje povest, je naletel na lep sprejem.*
- d) domnevalni: nečustvenostni: *To je kajpada redek primer.*
Čustvenostni: *Za čuda ni nihče ugovarjal.*
- e) merilni: nepolnomerni: *Prišli so samo trije.*
polnomerni: *Dobesedno podivjal je!*
približne mere: *Bilo je okoli Božiča.*

3. čustvenostni členki

- izražajo presenečenje, čudenje, milovanje, pomiritev/razočaranje (*hvala bogu, na nesrečo*), malomarnost, bojazen (*bog ne daj*)

4. členki, ki členijo oz. hierarhizirajo besedilo oz. njegove dele – ti členki:

- a) naznačujejo začetek besedila ali njegovega dela (*No, pa začnimo.*)
- b) členijo besedilo izrecno: premočrtno, in sicer: naštevalno (*Obenem je stopil še v trgovino.*)
opozarjalno (*Nasprtno, norčevali so se iz nas.*)

- c) besedilo členijo sovseбно (implikativno), in sicer: s poudarjanjem nasprotja
(*Samo jaz sem za delo.*)
z izbiro izrazov istega reda
(Tako si govoril *na primer ti.*)

II. klasifikacija

1. navezovalni: *In kako je s teboj?*
2. čustvovanja: *Hvala Bogu se mu ni nič zgodilo.*
3. poudarni: *Ravno ti bi to moral vedeti.*
4. izvzemalni: *Prišli so le trije.*
5. presojevalni: *Prišli so tako trije.*
6. dodajalni: *Je tudi pametna.*
7. zadržka: *Pravzaprav je res.*
8. potrjevanja/soglašanja: *Da, tako je.*
9. možnosti, verjetnosti: *Morda je res.*
10. mnenja, domneve: *Baje so ga videli.*
11. vprašalni: *Ali si ga videl?*
12. spodbujalni: trdilni: *Ali boš ubogal!*
sovseбно nikalni: *Kaj bi jokal zaradi tega!*
13. zanikanja in nesoglašanja: *Ne hodi ven ob tem vremenu.*

16. Pomenske skupine medmetov

1. razpoloženjski medmeti (izražajo človekovo razpoloženje): oh, eh, uh, ah
2. posnemovalni/onomatopejski medmeti (posnemajo naravne šume in gibe): bim bam (zvon)
3. velelni memeti (velevajo, prepovedujejo, zapovedujejo): pst, ššš

17. Slovníčnopomenski besedni vrsti – povezovalne lastnosti

Spadata med nestavčnočlenske besedne vrste. Sta nepregibni in brez predmetnega pomena (le slovnični pomen).

Predložna beseda

- izraža podredje
- vpliva na pregibanje (Prihajam *iz Ljubljane.*)
- rabijo se med besedami stavka (*pod* oknom stati)

Vezniška beseda

- izraža podredje (med stavki) ali priredje (med stavki ali besednih zvezah)
- ne vpliva na pregibanje (Marija *in* Janez sta na vrtu.)
- vezniki, oziralni in vprašalni zaimki, nekateri členki

18. Priredni vezniki (tudi z vidika ločil)

Priredne vezniške zveze:

razmerje:	vezniki	spremni del vezniške zveze	vejice
1. vezalno	in, ter, pa	je jedru dodan	□ vejic ni
2. stopnjevalno	ne-ne, niti-niti, ne samo-ampak tudi/celo, tako-kakor tudi	jedro stopnjuje	
3. ločno	ali, ali-ali, ali pa	podaja obvezno ali prosto zameno jedra	
4. protivno	a, pa, vendar, toda, ampak, temveč, marveč, samo, le	je v nasprotju z jedrom	□ vejice obvezne
5. vzročno	zakaj, kajti, namreč, sicer, saj	vzročno pojasnjuje jedro	
6. pojasnjevalno	to je, to se pravi, in sicer, in to	jedro izrazi z drugimi besedami	
7. posledično/ sklepalno	zato, torej, zatorej, tako, pa	kaže sklep ali posledico, ki izhaja iz jedra	

19. Predložna beseda – definicija obseg

Predlogi so nepregibna besedna vrsta. Nimajo predmetnega pomena, ampak le slovničnega, tj. z njimi izražamo podredna skladenjska razmerja med besedami oz. zvezami. Samostalniške besede ob njih morajo biti v določenem sklonu – pravimo, da se predlogi vežejo z R, D, T, M, O (nekatero prevzete tudi z imenovalnikom). Rabijo se med besedami stavka, nikoli pa med dvema stavkoma.

Vrste predlogov:

1. pravi predlogi

- uporabljajo se le kot predlogi
- vedno nenaglašeni

2. nepravi/drugotni predlogi

- se uporabljajo tudi kot prislovi, samostalniki ali kaj drugega
- so tudi besednozvezni

nepravi predlogi (da jih ne zamenjamo za polnopomensko besedno vrsto):

- a) izražajo razmerje med vladalno in vladano imensko besedo (drevored okrog naselja)
- b) vplivajo na sklon samostalniške besede/besedne zveze (zgoraj naselja, visokega obiska), večinoma imajo roditeljsko vezavo
- c) ne morejo biti stavčni člen (mož namesti žene)
- d) imajo nezamenljivo mesto pred samostalnikom/samostalniško zvezo

20. Vezava predlogov z roditeljskim, dajalnikom, tožilnikom

RODILNIK

1. brez, do, iz, od, izmed/zmed, iznad/znad, izpod/spod, izpred/spred, izza

2. z/s, za: zlesti z drevesa, dekle z Bleda, živeti za cesarja Avgusta; enakozvočna z drugima dvema, ki pa se vežeta z or. (za tudi s tož.), in imata tudi drug pomen

3. blizu, dno, izven, kljub, krog, mimo, namesto, nasproti, niz, okoli, okrog, onkraj, onstran, prek(o), razen, sred(i), vpricho, vštric, vzdolž, zarad, zraven, zunaj (nepravi)

DAJALNIK

1. k/h: iti *k* ljudem, *h* gospodu
2. kljub, nasproti, proti, vkljub (nepravi)
kljúb opominom, *naspróti* gospodarju, *proti* sovražniku, *vkljúb* opominjanju

TOŽILNIK

1. čez, raz, skozi/skoz, zoper
skočiti *čez* jarek, *raz* streho pasti, spust *raz* strmo steno, *skozi* gozd iti, skok *skoz* okno, *zóper* sovražnika iti, odporen *zoper* ogenj
2. na, ob, v – po (vežejo se tudi z mestnikom)
iti *na* njivo, postaviti *ob* mizo, stopiti *v* hišo - iti *po* mater;
3. med, nad, pod, pred, za (vežejo se tudi z roditeljskim)
skriti *med* knjige, pribiti *nad* vrata, postaviti *pod* mizo, stopiti *pred* mater – postavi *za* omaro

21. Vezava predlogov z mestnikom in orodnikom

MESTNIK

1. pri: biti *pri* sosedu, Krst *pri* Savici.
2. na, ob/o, v, po: *na* mizi je, *ob* zidu stoji, *v* miru živeti, *po* zidu se vzpenjati (enako kot tož.)

ORODNIK

1. z/s: oditi *z* očetom/s teto (enakozvočen s predlogom z rod.)
2. med, nad, pod, pred, za (za je enakozvočen z rod.)
zgubiti se *med* drevjem, stati *nad* prepadom, ležati *pod* hrastom, stati *pred* sodnikom, priti *za* materjo